

מסע לארץ הצבי בשנת ת"ש

5 במרס 1940

שלשום נתברר, כי נוסעים אנחנו. המשרד הארץ-ישראלי בקובנה הודיע, שעלינו להיות מוכנים לדרך. נוסעים! משלשום קודח הלב והדמיון לא ינוח אף רגע. מעוצם ההתרגשות אינני עוצם עין בלילה וכשיכור אתהלך יומם. נוסעים! שני חדשים נקלענו מתקנה ליאוש ומיאוש לתקוה. בבוקר היו אומרים, כי הענינים הולכים ומסתדרים, בצהרים היו נולדים ספיקות ובערב היה הכל מתנדף כעשן. שני חדשים של חריקת שינים וכאב לב ותוחלת ממושכת! כשהיו דרכיות — לא היו ויזות, כשהיו גם דרכיות וגם ויזות — לא היו אוריונים, הושגו מקומות באירון — לא היה כסף, נמצא הכסף — התחרטה אחת המדינות וביטלה את הויזות שנתנה. בכל שבוע נולד מכשול חדש, בכל יום — פגע אחר. ולבסוף — נוסעים! נוסעים!! הלב הנרגש מתלבט בחזה כציפור בכלוב. אי-שם, באחת הפינות שבמוח, מנסר עדיין הרהור ספק: ושמא שוב יוולד מכשול בלתי-צפוי? אך משברי מחשבות אחרות מגיחים, בולעים את ההרהור ההוא וקובעים בוודאות: נוסעים! הלב מלא על כל גדותיו רינה ואושר. הכל ישר בעיני היום, הכל יצהיל לי פניו. וילנה, וילנה, סבתא זועפת, מכורכמת הפנים ומרופטת הגוף, גם עיניך הקרות והזועמות צופות בי היום אחרת משצפו בי במשך שלושת החדשים שהתגוררתי בתוכך! חורף איום ביליתי בחייך, סבתא, את החורף הקשה ביותר בימי חלדי! עשרה שבועות רצופים קרושה היית וקפואה ללא יום הפשרה אחד. יום-יום השמים טהורים-טהורים ושמש קפואה היתה מטיילת בהם וממטירה מרומים חניתות קרנים קרושות וצורבות והקור היה מגיע בימים כתיקונם ל-30— ובימים יוצאים מהכלל ל-40—. פחמים אי-אפשר היה להשיג והתנורים קרים היו. הוי מה קפאנו השתא בדירותיך הקרות גם בחרפים כתיקונם! שכבה עבה של שלג קפוא ונוקשה כיסתה רחובותיך ובמשך עשרה שבועות רצופים לא הפשירה. כמה התגעגע הלב ליום חורף חם אחד, כשהשלגים מתחילים מפשירים והגגות דולפים והמרזבים הומים וברחובות מרצדות שלוליות, אך לא נתקבלה תפילתו. להיפך, מיום ליום גבר הקור ונעשה דוקרני וצורבני יותר ויותר והלב התיאש לבסוף והצדיק על עצמו את הדין. הרעם הרעמת לנו פניך, סבתא! התאכזרת לפליטים, שבאו לחסות בצל כנפיך. והיום — גם את אחרת. רוח חמה מנשבת והשלגים מפשירים ושלוליות הומות בחוצות והמרזבים שרים אביב. בן לילה כאילו האבבת קמעא, סבתא, האבבת ונתרעננת. העבודה, שגם פניך הזועמות תדיר מחייכות לי היום! היום גם את מצטחקת.

את חבילותינו כבר ארזנו, כרטיסי רכבת קנינו, מידידינו וממכרינו נפרדנו, בעוד שעות אחדות, לפנות ערב, נצא לקובנה. לעת עתה נטייל בחוצות וילנה ונאמר שלום לעיר הנוגה הזאת. שלום לך, העגומה בערים! תמיד שכנה תוגה במעונותיך, אך מאורעות החדשים האחרונים עוד הגדילו עצבתך והעמיקוה. מיד ליד עברת, משטרים שונים למדת לדעת: בראשית ספטמבר — פולנים משלו בך, בסוף ספטמבר — רוסים, בסוף אוקטובר — ליטאים. לפני חדשים אחדים נקרא הרחוב, אטייל בו, רחובך הראשי, בשם רחוב מיצקיביץ'; עתה רחוב גדימין יקרא. לפני חדשים Wilno הייתה, עתה Vilnius יקראו לך. מעם לעם עברת ועגמתך לא סרה ולא פחתה. להיפך! כל תמורה השגיאה עצבונך, כל שינוי משטר הוסיף יגון לכוס יגונך.

רוח כמה מנשבת. מחר-מחרתים שוב יקפא הכל והחורף ישוב לאיתנו, אך לעת-עתה טוב וחס ונעים. הרחובות מלאים: בני וילנה הגיחו מדירותיהם הקרות והם מתחממים קצת בחוץ ומאות ליטאים, שבאו מקובנה ומערים ליטאיות אחרות, הולכים מרחוב לרחוב וזנים עיניהם במראות וילניוס, משאת נפשם, חלום חלום מותיהם. את אלה האחרונים אתה מכיר מיד בלשונם ובקומתם: לשונם — ליטאית וחזקה על בן וילנה, שאינו יודע ליטאית, והגברים — קומתם גבוהה-גבוהה, משכמם ומעלה יגבהו מכל בן וילנה (א-י-ל-ז-א-ת יקראו יהודי וילנה לשוטר ליטאי — "א הונדערטאכציגער"). סובבים הטיילים הללו ברחובות קבוצות-קבוצות, בדחילו ורחימו יסתכלו בבנין פלוני ובסימטא אלמונית ויבשמו אוריה של וילניוס בשיריהם ובצחוקם הרענן ובצלילים המוזרים והמוסיקליים של הלשון הליטאית.

היום נטה לערוב, זיו דמדומים הוצת מעל לקריה העגומה. בית הנתיבות מלא מפה לפה: הטיילים למיניהם שבים לבתיהם. רעש והמולה ומבוכה ומבוקה. אין להניד יד או רגל. כל אולמי התחנה מלאים, אך בני-אדם ממשיכים עוד לבוא והם מצטופפים בכרך שלפני התחנה. כל הדלתות, המוליכות אל הרציפים, סגורות ומסוגרות עדיין, כי הרכבת איחרה לבוא, אך כל אחד שואל: איך יסעו המונים אלה ברכבת אחת? מחכים, דוחקים ונדחקים, מזיעים. הנה באה הרכבת. מסתערים מול הדלתות, שנפתחו סוף-סוף. עלה בידי לעבור את השער, אך לאשתי וילידי אין מרשים לצאת. גוזרים, כי אין מקומות פנויים ברכבת, וסוגרים את הפתח. אני צועק ומבקש ומתחנן, אך לשוא. אנדרלמוסיה. רצים, צועקים, מקללים, בוכים. סוף-סוף עברו רעיתי וילדי דרך שער אחר. אנו מתרוצצים מקרון לקרון ומחפשים מקום. הכל תפוס! בני-אדם עומדים על מדרגות הקרונות! מה לעשות? ברגע האחרון אנו פורצים לתוך הקרון של המחלקה הראשונה. עוד כמה נוסעים עושים כמונו והרכבת זזה. המון הנשארים שורק וצועק ומקלל, אך הרכבת מתרחקת מהתחנה וקול צעקותיהם הולך ונדם. נוסעים! אמנם נתקלקל הקטר נדרך (יש גבול גם לכוח הסבל של קטר!) ונסענו שלוש שעות וחצי במקום שעה וחצי, אך לבסוף הגענו לקובנה בריאים ושלמים. שלג יורד. כעבור רגעים אחדים ישבנו בחדר חם של אחד המלונות. החדר הקובנאי נראה לנו כגן עדן ממש, שכן שבענו ממרורים בחדרנו הקר בוילנה. כמה חם, כמה טוב!

8 במרס 1940

אהבתי את קובנה. לעתים קרובות הייתי נוסע מוילנה לקובנה ומביקור לביקור גדלה חיבתי לקאונאס, בירת ליטא. גם הימים המעטים, שביליתי בה הפעם, העמידו אותי לה ולבניה.

העיר שוכנת במקום, שהקב"ה העניק לו קבים רבים של יופי. שני נהרות גדולים נפגשו כאן: הוילקה משתפכת לתוך הנימן. העיר שוכנת בעמק, אולם טפס תפס גם על ההרים שהועמדו כשומרים מסביב ורכבות הרים מחברות את חלקי העיר העליונים עם הקריה הרובצת מטה. ראיתי את קאונאס בלבושה החרפה, כשרחובותיה מכוסים שכבת שלג עבה ונוצצת וההרים שומריה עוטים מעטה לבן. דבן וחגיגי ונהרותיה קפואים-קפואים והנמונס הקרוש והמעוטף תכריכים — כעמק מלבין ארון-ארון ורחב ידיים, — בחורף ראיתיה וסבאתי יפיה הקפוא ושלל זהריה הקרושים וחמודות תפארתה המלבנת, ושיערתיה, כמה יפה היא וכמה נחמדת בימי אביב וקיץ, כשנהרותיה הומים ואומרים שירה וסביבותיה כגן אלוהים, המלא תפארת ירק ועתרת פרחים, והעצים שב"שדרות החופש" מלאים ציצים וכולה צהלה ונהרה.

צעירה העיר ומשום כך עליצות נעורים שפוכה על פניה. כשעשואה הליטאים בירת ארצם, עיירה היתה. עתה — יפתה, גדלה ומספר תושביה מגיע למאה ושלושים אלף. נבנו בנינים יפים, צצו רחובות חדשים, העיירה קובנה נכבשה ע"י קאונאס, עיר הבירה. הגבולין שבין העיירה מלפנים והבירה זהיום טרם טושטשו כליל. להיפך, קיימים הם עדיין ונראים לעין-כל. מטייל אתה, למשל, ברחוב חדש ומסתכל בבתים החדשים הבנויים לתפארת. פתאום נעצר אתה ועיניך רואות בית עץ קטן ונמוך, עתיק-יומין ומט לנפול. התדע מה ראית? הנה מפרפרת העיירה קובנה בזרועות קאונאס הבירה. הבירה דוחקת את רגלי העיירה, וזרועותיה משתרות לזנקה ולהצמיחה, אך מסכנה זו, קובנה שמלפנים, עומדת עדיין על נפשה ומתגוננת.

בקאונאס יתגאו בני ליטא. על וילניוס, כי נלקחה מהם, הרבו להתאבל. ראיתי בקאונאס כתבות מוקדשות לוילניוס, וכי תרגמון לי מורי הדרך שלי מליטאית לעברית — צלצלו באזני כ"אם אשכחך..." על וילניוס התאבלו, ככו לה, חלמו עליה ושמחו כשקיבלוה (ניתנה האמת להיאמר, כי שמחתם לא היתה שלמה: הנותנים את העיר במתנה לא עוררו אימון ולא זכו לחיבה), אך גאוותם על קאונאס שבנה יש מאין והשקיעו בה מרץ רב וכוחות רבים. ויש לציין: הליטאים אינם נוטים להתנגדרות ולגאות סרק. אומה קטנה זו צנועה מאוד. לא תלך בגדולות ובמועט תסתפק. תכוונת רבות לה, העלולות לעורר אהדה. עם-איכרים זה יודע לעבוד, אוהב את העבודה ומכבדה. סיפרו לי, כי אחד המיניסטרים רגיל לבלות את כל ימי חופשתו בכפר מולדתו בעבדו כל עבודה קשה בשדה ובבית, כפי שהורגל לעבוד בימי נעוריו, כשהיה יושב בכפרו. ריאליסטים הם וגם צניעותם בריאליזם מקורה. ארמון נשיא המדינה בפרוידן-טו-טוה בקאונאס אינו מצטיין בשום דבר מיוחד ורבים בארץ ישראל העניה המוסדות, השוכנים בארמונות

מפוארים יותר והדורים יותר. סופר לי, כי בשנות העצמאות הראשונות, כשהתחילו לבנות את מדינתם, נהגו בפשטות גמורה ומוחלטת: שכרו חדר באחד הבתים והדביקו על פתחו פיסת נייר שעליה כתוב היה בכתב פשוט: "המיניסטריון למסחר" או "המיניסטריון לענייני-פנים" וכדומה. בחדר הוא עבדו זמן-מה מתוך שקידה ומסירות, אחר כך נבנו בנינים רפרזנטטיביים והמשרדים הממשלתיים הועברו שמה. ידוע ידעו, כי עם קטן הם וכי עליהם לעבוד ולחיות חיים צנועים. התרגלו לכך, ששנל ופוניביו' הן ערים גדולות וכי קאונאס יכולה להסתפק ברחוב חדיש וגדול אחד: בשדרת החופש. המדינה קטנה, אך סדריה טובים. הליטאי הוא איש סדר והוא מחונן בכשרונות ארגון. תכונה זו תבדילהו משכניו הסלביים ותקרבהו לפרוסים.

ערב. השלג יורד פיתים-פיתים. מה נפלאה שדרת החופש בשעת ערב זו! כולה זוהרת ונוצצת. לבנונית השלג, אור הפנסים וזהרורי הגאונים מתמזגים לסימפוזיה של אורות ולילה. אני מטייל ומהרהר בו, בסופר העברי הגדול, שיצר פה לפני עשרות שנים וחלם פה חלומות ציון. ידידי הקובנאים אומרים, כי זכרו של אברהם מאפו נמחק כליל בקאונאס וכי אין זאת קובנה של בעל "אהבת ציון", אלא קאונאס של "מוניקה" (בית הקפה היפה ביותר שבעיר, שאחינו בני ישראל יושבים בו בבוקר, בצהרים ובערב). הם מספרים, כי גם הרחוב הנקרא בשם רחוב מאפו אין כל קשר בינו ובין החוזה העברי: הרחוב נקרא כך, משום שיהודי זקן העיד, כי בהיותו ילד ובטיילו עם אביו ברחוב הזה — הראה לו אביו בן-אדם אחד ואמר לו, שזהו מאפו. גם אותו ההר הנפלא, שהחוזה העברי כה אהב לטפס עליו ולחלום שם חלומותיו, הרבה מחינו ניטל: ברכבת הרים אתה מגיע היום לראשו במשך רגעים מספר. ידעתי כל זאת, ידעתי, אך עם כל זה חש אני את נשימתו של אברהם מאפו בקאונאס זו, שכה רב בקרבה מספר היהודים, החולמים על ציון ומתגעגעים לה, שכה רב בה מספר הילדים, המתחנכים בבתי-ספר עבריים, והשפה העברית מצלצלת בה בבתים רבים וגם בחנויותיה תוכל לנסות לדבר עברית, כי במקרים רבים תובן ותיענה. השלג יורד פיתים-פיתים. מה נעים ויפה הערב! מה טוב לטייל עתה בחוצותיך, קאונאס, כשאורך כה רענן ומטר פרחי שלג ניתך עליך וכולך כה לבנה ומוזהרת וחגיגית, מה טוב לטייל ולדעת, כי מחר נסע מפה ונמשיך נסיעתנו — שמה, לארץ הצבי.

10 במרס 1940

אתמול יצאנו את קובנה, בצהרים. קבוצה של כעשרים איש. יצאנו — בנס. נסיעה זו אינה אלא שלשלת ארוכה של ניסים ונפלאות. גם במקום שאינך מצפה לו — מתרחש נס. קווה קווינו לצאת מקובנה בלי פירחא דלבא ובלי קומפליקציות, כי הכל הוכן ותוכן וסודר כדבעי. והנה לבסוף גם כאן — ניסים. ומעשה שהיה כך היה: נצטוונו להתאסף בבית הנתיבות כשעה לפני צאת הרכבת. שם צריכים היינו לקבל את דרכיותינו. הממשלה הלטבית נוהגת לתת את הויוות שתיים-שלוש שעות לפני הנסיעה. מפתת היא, שאיוו פליטים ישארו חלילה בלטביה, ולכן נותנת

היא ויזות, שכוהן יפה רק לשעות ספורות. הוגד לנו, איפוא, כי עלינו לחכות בבית הנתיבות וכי שם נקבל את הויזות. באנו כולנו. מחכים. רבע שעה, חצי שעה, שלושת רבעי שעה, אין דרכיות ואין ויזות. כבר באה הרכבת. בעוד רגעים אחדים תצא. ואנו מחכים. הפסימיסטים כבר התיאשו: הכל אבוד. אם נאחר את הרכבת הזאת, הרי איחרנו גם את האוירון המפליג למחרת מריגה. ואם כך — הכל אבוד. יושבים הם, איפוא, על תילי חבילותיהם, הפסימיסטים שבקרבו, ופניהם מביעות אדישות גמורה. האופטימיסטים מתרגזים ומתרגשים וטוענים, שבודאי יתרחש נס. והנה — התרחש. הרכבת כבר צריכה היתה לצאת, אך עומדת היא ועומדת. את סיבת הדבר אין איש יודע. הרגעים עוברים והרכבת לא תזוז. פתאום בא במרוצה האדם, שאנו מצפים לו, ובידו דרכיותינו. ברגע האחרון הושגו הויזות. חוטפים את הדרכיות, רצים לרציף, קופצים לקרון — והרכבת זזה. קהל המלווים מריע לכבודנו ואנו מנפנים להם במטפחותינו ובכובעינו. נוסעים! האופטימיסטים צדקו.

הרכבת מהירה היא ובכל כוחה תדהר. ליד החלון אעמוד. מרחב לבן ללא גבול, ללא סוף, מזמן לזמן — עיירה. ושוב מרחביה לבנה. הנה שָׁלַל העיר השלישית של ליטא. והנה הגבול הליטאי-לטבי, בדיקות וחיפושים. בודקים את הדרכיות ומחפשים ואלוטה. מישהו מתלוצץ: מה טוב, שעלולים אנו עדיין להיראות כאנשים, אשר ואלוטה בכליהם... אנו מתלוצצים והם בודקים. אחד הנוסעים הוכרח להתפשט וכל מצפוניו נבעו. השוטרים כועסים: לא מצאו כלום. הרכבת זזה. הערב בא. שלג יורד. בלטביה אנחנו. המסע דוהר ודוהר. ליד החלון אעמוד. במרחביה הלבנה, השוממה והמתלילת, אסתכל. הרכבת חופות-חופות. הנה אורות מאפלה. ריגה! כעבור רגעים אחדים עומדת הרכבת בבית-הנתיבות הריגאי. הגענו!

יבורכו חברינו הריגאיים! בתחנה חיכו לנו, בית מלון הכינו והכל סידרו. בלכתנו למלון אנו מסתכלים ברחובות והצצה ראשונה זאת אומרת לנו, כי באנו לעיר יפה, שחן מיוחד לה. הרושם הזה מתחזק, כשאנו יוצאים לטייל בעיר, אחרי שנחנו קמעא במלון. אכן יפה בירת לטביה, יפה וגדולה! חברינו הריגאיים מספרים לנו, כי לפני הגיע מספר תושביה ל-600,000. בלטביה העצמאית ירד מספר אוכלוסיה כמעט בחמישים אחוז. כשאנו מתפעלים מיפיה של העיר, מקבלים הריגאיים את התפעלותנו כדבר המובן מעצמו. "מה הצעקה?" — טוענים הם — ידוע הדבר, כי נאה ריגה, ריגה היפהפה! מה צר, שהקור והשלג היורד בלי הרף מאלצים אותנו להפסיק טיולנו! נכנסים למסעדה, יושבים ומשוחחים, מספרים ומקשיבים. אנו מספרים לריגאיים את פרשת יסורינו וסבלותינו והם מתארים לנו את חייה של היהדות הלטבית: ירידה בכל השטחים ובכל המובנים, נישול מאורגן מהעמדות הכלכליות, קיום התלוי בניסים ובחסדי המושלים, חוסר אפשרות לפתח חיים תרבותיים הראויים לשמם וכו' וכו', יושבים שבת אחים ומבלים כשעתים. טרם נתברר, אם אוירוננו יפליג למחרת. השלג יורד בלי הפוגות ואם לא ישתנה מזג האויר לטובה במשך הלילה — לא נוכל להמריא. שבים למלון. יש לנוח ולהחליף כוח במשך שעות הלילה. מחלון חדרי — הוקצה לי חדר בקומה גבוהה-גבוהה — אני רואה פנורמה נהדרת: קריה לבנה ושלג יורד וחשמליות עוברות ביעף ואוטר-

בוסים ומכוניות דוהרים-דוהרים והמוני בני אדם עוברים ושבים ואורות באורות מתמזגים, ואורות לאורות משקרים וממללים. ריגה היפהפיה! שעה ארוכה עמדתי ליד החלון ולא שבעתי. אכן, הדורה ונאה בירת הבלטיקום ואני לא ידעתי! כשנתעוררנו הבוקר משנתנו, נתבשרנו, כי מזג האויר הוטב והאווירון ימריא. אכלנו ארוחת בוקר קלה ונסענו במכוניות לשדה התעופה שמחוץ לעיר. מעצמו מובן, כי שוב קרו גיסים. כשהגענו לשדה התעופה, נתברר, כי אחד הנוסעים נעדר. משערים, כי אחר להתעורר ונשאר במלון. מה נעשה? שדה התעופה רחוק מהעיר והמכוניות שהביאונו לשדה התעופה כבר שבו העירה. עוד אנו מטכסים עצה ומתכנים תכניות והנה מכונית באה ביעף ובה — הנעדר. פניו חיוורת וכולו רועד מזעם ומהתרגשות. ההשערה מתאמת: אחר להתעורר ונשכח בחדרו. כשהרגיש בדבר, "תפס" מכונית ונסע בעקבותינו. מה עשה הקב"ה? נתקלקלה המכונית, על אם הדרך נתקלקלה, הרחק מהעיר ומשדה התעופה גם יחד. עמד בלב שדות מושלגים והשליך על אלוהים יהבו. הוקדמה רפואה למכתו: המכוניות שהביאונו לשדה התעופה נזדמנו לו בנסען בחזרה העירה ואחת מהן הסיעתו למחוז חפצו. הוא סוער ורותח: "היתכן? היתכן? איכה שוכחים אדם?" אבל אנו משדלים אותו, כי בלעדיו לא היינו ממריאים והוא נרגע לבסוף.

מחכים בבנין שבשדה התעופה. הזומן שבבילנו אוירון מיוחד, שעוד מעט יבוא משטוקהולם. שוב בדיקות. פקידי המכס בודקים חפצינו ופקידים אחרים מתעמקים בקריאת דרכיותינו. בכובד ראש ובשבעים ושבע עינים נקראת ונבדקת כל פיסקה בכל דרכיה. מהצד אעמוד ואבחן בחון היטב את פרצופי הבודקים וכמעט נכון אני להישבע, כי אחדים מהם אנשי גסטאפו הם. אני אומר זאת לחברי והוא סבור, שאם ניטיב לחפש — נמצא בוודאי גם איזו פקידים של הג.פ.או. בבנין. בבלטי" קום אנחנו וכאן סגנון מיוחד וצורה מיוחדת לעצמאות המדינית! בינתיים נשמע קול טרטור מטוס. אוירוננו הגיע. אולם פרשת הבדיקות טרם תמה. סוף-סוף נגמר הכל, השער נפתח ואנו יוצאים למגרש.

המגרש מושלג כולו ועל יריעת השלג הלבנה חונה צפור-ענק כחולה. האווירון הוא בעל שני מנועים וגדלו בינוני. אנו נכנסים למטוס, מתיישבים בכורסות הרכות והנחות ואחד הטייסים סוגר את דלת האווירון. כל זה במשך שנים-שלושה רגעים ותיכף ומיד נדלקים המנועים ומתחילים לטרטר. האווירון זו. אני סוקר את תא הנוסעים: י"ט נפשות אנחנו; האנשים — רובם שלווים, אך מיעוטם — חיורים ונרגשים. הרוב המכריע טס טיסה ראשונה. המטוס טרם ניתק מהאדמה, אופניו מתגלגלים על גבי המגרש הקפוא. כעבור רגע נעצר, שינה כיוונו, גלגליו המשיכו לדהור על גבי הכיכר המושלגת, אך בכיוון אחר, ופתאום — ניתק מהקרקע והמריא. רגעים מספר יטוס בגובה של מטרים אחדים ואחר כך יתרומם ויתרומם יותר ויותר.

טסים. ליד אשנב אשב ואשקיף דרכו כל הזמן. בראשונה טסנו מעל לערבת שלג שוממה, אחר כך — מעל ליערות. כעבור כמה רגעים — מעל לים הבלטי אנו. מה נהדר הים, כשאתה משקיף עליו מלמעלה! חלקו קפוא וככול באזיקי קרח

וחלקו חפשי ומגלגל גליו ועיניך מבחינות יפה ומבדילות בין חלקיו הקפואים והבלתי-קפואים. כשהמראנו בריגה, היו השמים מעוננים ושלג דק ירד. עתה, כשהמטוס טס בגובה של אלפים מטר, הרקיעים תכולים-תכולים והשמש מאירה וכנפי-מטוסנו רוחצות בזוהר שמש ונוטפות מים. והלב מהרהר: התמיד רוחצות הפסגות בזוהר שמש? התמיד זוכים המתרוממים לאור ולזיו? הבאמת מתפורים העננים והקדרות מתנדפת, כשעולה בידך להינתק מהקרקע ולהירום?

אנו עולים ועולים. אלפים וחמש מאות מטר, אלפים ושש מאות, אלפים ושמונה מאות. ההרגשה — מצוינת. תא הנוסעים — מרווח ונעים. לאורך הקיר השמאלי הכורסות מסודרות בשורות של שתיים-שתיים, לאורך הקיר הימני — כורסה אחת בכל שורה. בתווך — מעבר, הנמשך לארכו של כל התא. כשעה אנו טסים כבר. מצב הרוח של כל הנוסעים — טוב מאוד. גם הפחדנים הבליגו על פחדם. הסכינו ונרגעו. לכל נוסע הוכנו שקיקי נייר, כדי שיקיא לתוכם בשעת הצורך ולא יטנף את התא. לעת-עתה איש לא השתמש בהם. לאמור, שטסים טיסה מצוינת. אולם ניתנה האמת להיאמר, כי מרגיזים שקיקי הנייר הללו את הפחדנים ואת הפסי-מיסטים. רואה אני, כי הם משתדלים לא לראות את השקיקים. ועוד דבר אחד מדריך את מנוחתם: גלגלי ההצלה המוטלים ליד כל נוסע. הם שואלים: "לשם מה הניחו כאן גלגלים אלה?" משיבים להם: "כשיפול האוירון לים ותצליחו להיחלץ מהמכונה בטרם תטבע — תוכלו לשחות בים בזכות גלגלים אלה". הם פורצים בצחוק, שפחד מירדרד בו. אחד ליצן שואל: "והיכן לעזאזל, המצנחים?" הפעם צוחקים כל הנוסעים.

המדגובה מעיד: שלושת אלפי מטר. אנו טסים במהירות רבה מאוד וללא כל תנודות. בקו ישר-ישר נטוס ולא נחוש אפילו, כי טסים אנחנו. ילדי בני-הארבע הוא הנוסע השלוי ביותר במטוס: לא יפחד ולא יחזור. הוא מאושר ללא גבול ואף לרגע אי-אפשר להרחיקו מהאשנב. יביט ויביט ופניו מביעות התפעלות ואושר.

חמשת רבעי שעה אנו טסים כבר. האוירון מתחיל לרדת. המדגובה מעיד: אלפים ושבע מאות, אלפים וחמש מאות, אלפים. מצב הרוח משתנה לרעה: הירידה פחות נעימה מהנסיקה. אני סוקר את הנוסעים: רובם לבנים כסדי ודומים למתים. מרבים להשתמש בשקיקי ההקאה. רק זוג זקנים, הנוסע בן הארבע וצעירים אחדים מחזיקים מעמד. אני משתדל להביט החוצה ולא לראות את חברי לנסיעה בקל-קלתם: האדם, כידוע, נוטה לחיקוי: מוטב, איפוא, לא לראות את הנוסעים "השחוחים". המטוס יורד ויורד. אלף ומאתים, אלף. אכן, הגלישה אינה נעימה ביותר. נדמה לך, כי אתה נופל לתוך תהום איומה והרגשה בלתי נעימה משתלטת עליך. נערה אחת מתיפחת ונשבעת, כי זאת טיסתה הראשונה והאחרונה: יותר לא תמריא. בהיִצדקה. משדלים אותה ומגישים לימון, אך אין היא נרגעת. טסים כבר ז' רבעי שעה. הגובה שש מאות מטר. נראה, שמתקרבים למחוז חפצנו.

כבר עברנו את הים ומעל לאדמת שבדיה נטוס. המראה — נפלא. כאילו פרש מישהו מתחתינו מפה ענקית. יערות, שדות מושלגים, כפרים קטנטנים על בתיים וחצרותיהם ושביליהם. ילדי טוען, כי ארץ גמדים תראינה עיניו ושום בירורים

והוכחות לא יזיזוהו מהשקפתו זו. המטוס יורד ויורד, הבתים והעצים שמתחתינו הולכים הלוך וגדול והמפה הנפלאה הולכת ומטשטשת. מאתים מטר! עוד מעט ונגיע. ופתאום: ים של בתים ורחובות. שטוקהולם! אנו טסים בגובה של כמה עשרות מטרים ומוסיפים לרדת בלי הרף. מעל לשדה התעופה אנחנו. הנה נגעו כבר גלגלי המטוס בקרקע. הטיסה נגמרה. אופני האוירון מתגלגלים ודוהרים. כעבור רגע נעצר המטוס. הגענו.

שעתים וחמישה רגעים טסנו. פקיד שבדי פותח את דלת המטוס ומקדם פנינו ב־ Willkommen. יוצאים מהמטוס ועוברים למשרדי שדה התעופה. כמה רגעים לפני בואנו הגיע אוירון, שהביא פליטים מפינלנד. עלינו איפוא לחכות, עד שיסודרו נוסעי האוירון ההוא. רק שעה קלה חכינו, כי השבדים אינם מרבים בחקירות ובבדיקות. חיש סודר הכל ואוטובוס של חברת האוירונים הסיענו משדה התעופה העירה.

11 במרס 1940

מה זה היה לי? מה זה היה לי? כמוקסם אשוטט בשטוקהולם ועיני לא תשבענה מראותיה ולבי יתפעם ופליאה ותמיהה יתמלא. אכן יש יופי כזה בעולם ואני לא ידעתי! רבות קראתי ורבות סופר לי על יפיה של שטוקהולם, אך כל מה שקראתי וכל מה ששמעתי מתנדף עתה, בראותי כמו עיני יפעה זאת ותפארת זו, ונראה כהד רפה למנגינה נהדרת וכפירוש מעורפל ומגומגם לפואימה אלוהית. דורות רבים השקיעו כאן אונם ומרצם. מתוך מאמץ משותף של טובי בניה — מלכיה, אמניה, ארדיכליה וסתם אנשי מעשה — הקימה האומה השבדית מקדש לאומי גדול. נשמתם של דורות ויצירתם של דורות שוקעו פה בכל רחוב, בכל בית וגשר ומצבה, בכל אבן. פינות אולטרה-מודרניות ליד פינות, ששכינת דורות עברו מרחפת בחלל, וליד פינות עתיקות-עתיקות. כל דור נתן חלקו ותרם תרומתו. שכבה נערמה על שכבה ונדבך על גבי נדבך והכל מצטרף למסכת הרמונית אחת, שנשמת האומה השבדית הטביעה עליה חותמה. לאט לך, ההלך! בבירתה של אומה גדולה מהלכות רגליך, בבירת אומה, שלפנים היתה למודת קרבות ושואפת קרבות ושלחה טובי בניה כחיילים למרחקים והכניעה עמים וארצות ושפכה ממשלתה על שטחי אדמה גדולים ולבסוף נצטללו דמיה ותבן, כי לא ברעש ובסופה אלוהים, ותקדש כל כוחותיה לפיתוח ארצה, להעמקת רוחה ולשיפור חיי בניה.

כחולם אשוטט בבירת סקנדינביה הלום יפיה ושכור קסמיה. היצירות הגדולות של הסופרים הסקנדינביים, שהרבתי להגות בהן בימי נעורי ולהתחמם לאורן, נעורו בי. גיבוריהן הגדולים מתהלכים בחוצות ואני פוגש אותם בכיכר פלונית ובפינת רחוב אלמוני והם מסתכלים בי ופניהם לי יאירו כמכרים וכידידים לווה ילווני. יחדיו נטיילה ונמתיק סוד. כי לא רק בירת שבדיה — שטוקהולם, אלא בירת סקנדינביה כולה. קופנהגן עולה עליה במספר תושביה, אך כאן, בשטוקהולם, המרכז ההיסטורי והרוחני הגדול של מדינות הצפון היפות וכאן לבה של סקנדינביה כולה. מסורות עברה הגדול של סקנדינביה חיות פה בכוח מיוחד ובאינטנסיביות

מיוחדת ואש הצפון המקסמת יוקדת פה במשנה עוז ובמשנה הוד. החורף מושל כאן עדיין. קר למדי והרחובות מכוסים עדיין שכבת שלג. מספרים לי, כי באביב תיף העיר פי שבעה, אך קשה לי לצייר לעצמי יופי שהוא למעלה מזה שעייני תראינה. הרחובות מלאים עוברים ושבים והתנועה רבה. מלאות החש-מליות והאוטובוסים מלאים, שרשרות ארוכות של מכוניות מחליקות בלי הרף על פני הכבישים והמדרכות המלאות אנשים. אני מסתכל בשבדים: כמעט כולם יפים וגמישים וצעדם איתן ורצוף בטחה. הנשים מצטיינות נוסף לכך בחן רב וחוט של גרציה עדינה ואצילות משוך על פניהן. כולם, כגברים כנשים, מלבושיהם גאים וקל להכיר, כי לא ידעו מחסור. אומה בריאה, עשירה ושבעת רצון.

הימים אינם כתיקונם ומשק כנפי המלחמה מורגש גם פה. בפינלנד השכנה מרעימים תותחים ודם אדום נשפך על שדות מלבינים ואגמים קרושים. הדי הרעמים מגיעים גם הנה והדי הדים יולידו. אתה רואה ברחובות חיילים רבים וגדודי צעירים במדים של איגודים חצי-צבאיים. מזמן לזמן אתה נתקל במשרדים המארגנים את העזרה לפינלנד וברחובות מוכרים וטונים, שהסמלים המדיניים של פינלנד ושבדיה יפארום. נושא אחד לכל העתונים: פינלנד, ועל הציר הזה סובבות כל השיחות. השבדים סבורים, כי אין הם מתנהגים הפעם כיאות, ומוסר כליותיהם יענם. שכן טוב וידיד נאמן, שאלפי נימים יקשרוהו עם שבדיה, מפרפר ביסוריו, בעמדו על נפשו נגד יריב, העולה עליו פי כמה וכמה במספר ובציוה, והשבדים מוכרחים להסתפק בהגשת עזרה סמלית בלבד. בני שטוקהולם מתביישים וענין פינלנד מנדד שינה מעפעפיהם. לפנות ערב מתחילות להתפשט שמועות, כי הצדדים הלוחמים השלימו או עומדים לכרות שלום. בני אדם מתקהלים ונושא אחד לשיחו-תיהם: השלום, אך אין יודעים, אם נכונה הידיעה.

הערב ממשמש ובא. עייפתי משוטט. נכנסתי למסעדה לאכול דבר-מה ולנוח קצת. כל האולמים מלאים ובקושי אני משיג מקום. המסעדה מלאה מפה לפה, אך דממה רבה שולטת בה. אומה אומה ומנהגיה! יושבים שבדים ושבדיות, ארבעה-ארבעה או חמשה-חמשה ליד כל שולחן, בדממה יסעדו ודבר לא ידברו. כאילו רצה כל אחד מהם להתבודד וכאילו השתדל כל אחד, לבל תבולע הדממה. וחלב ישתו כמים. המלצרית מעמידה ליד כל סועד כד חלב קר, שמן וטעים. הם אוכלים בשר ושותים חלב, אוכלים לפתן ומקנחים בחלב, לפני הסעודה ישתו חלב ולאחר הסעודה — חלב. סעדתי, נחתי ויצאתי להמשיך טיולי. הלילה כבש את הכרך. אלפי אורים הוצתו בשמים ורבבות אורים הדליק הכרך. נפעם אעמוד. מה נפלאה התאורה! הקריה הפכה אגדת קסמים. באפלולית הכחולה, המליטה את העיר, יוקדים אורות לבנים, אדומים, ירוקים, מחול אורות נאדר ומשכר. רומזים השמים לעיר והעיר תקרוץ לרקיעים. אשף פלאי יצר בלהטיו אגדת אורות זו וכיצורים קסומים ואגדיים יתהלכו אנשים ונשים ברחובות הקריה המוצפים זוהר דמיוני וגלי נגוהות צבעוניים. כמוקסמים יהלכו ובלחש ידברו, כאילו פחדו לבלע את דממת הקודש שלאגדה ולקרוע את צעיף התעלומה המליט את העיר. האפלולית הולכת ומתעבה וים האורים הולך ומזדהר. אורות באורות יתנגשו, אורות ינצחו

אורות, אורות עם אורות ישלימו. דום, דום! הבה אצא גם אני לשוטט בשביליו של עולם-קסם זה.

13 במרס 1940

בשטוקהולם קידמו פנינו נציגי הקהילה היהודית ובזכותם לא אבדנו בכרך הגדול והזר. הסתדרנו במלון ותיכף התחלנו חוקרים ודורשים, איך ומתי נוכל להמשיך בנסיעתנו. ידענו, כי אסור לנו להאריך שבת בשטוקהולם. האביב מתקרב וההתקפה הגרמנית במערב ממשמשת ובאה. צר על כל יום! התחלנו, איפוא, לבדוק תיכף ומיד את האפשרויות להמשיך בנסיעה והאינפורמציות הראשונות שקיבלנו היו פסימיות. אם גם תהיינה לנו כל הויזות ואם גם יהיו לנו כרטיסי נסיעה, ספק, אם נשיג מקום באירונים, וספק, אם נורשה לעבור את צרפת, אף-על-פי שויזה צרפתית לנו (השגנוה בעמל רב ואחרי השתדלויות, שנמשכו שבועות רבים). נודע לנו, כי חברינו שיצאו את קובנה לפני שלושה שבועות יושבים עדיין בשטוקהולם. הלכנו לחפשם. מהר מצאנום והם סיפרו לנו, כמה התענו במשך שלושת השבועות האלה. בראשונה נראה, כי אין כל אפשרות להגיע משטוקהולם דרך אמסטרדם לפאריס. נדמה להם, כי יצטרכו לשוב לקובנה. לבסוף, אחרי עמל רב ותלאות נוראות, העניגים הולכים ומסתדרים, ויש תקווה, כי בעוד שנים-שלושה ימים אפשר יהיה לנסוע.

אזרנו להצינו, רצנו, השתדלנו, טרחנו — והצלחנו. נסיעתנו יוצאת לפועל בזכות שלושה גורמים: בזכות הסוכנות היהודית, שאיננה חוסכת עמל וכסף ועושה מעשה רב בשביל קבוצת פליטי פולין, בזכות מנהלי הקהילה היהודית בשטוקהולם ורבה ודברה הישיש הד"ר אהרנפרין, ובזכות מרת ויסמילר, נוצריה הולאנדית, המקדישה חייה להצלת ילדי יהודי גרמניה והשוהה במקרה בשטוקהולם על מנת לארגן עלייתה של קבוצת נוער יהודי, שניצלה מגרמניה. אשה זו — נפש גדולה לה ומרצה רב ושערי כל המשרדים נפתחים לפניה. רגעים מספר אחרי בואנו לשטוקהולם אמר לנו מנהלו של משרד נסיעות גדול, כי רק היא, מרת ויסמילר, תוכל לעזור לנו.

אחרי שתצטרפנה אלינו קבוצת הנוער היהודי מגרמניה השוהה בשבדיה וקבוצות אחרות של נוער יהודי מגרמניה, שתילווינה אלינו בהולנד ובבלגיה, נהיה מחנה של למעלה ממאה נפש. שני סוגי עולים נפגשו כאן: קבוצת הציונים הותיקים מפולין והנוער היהודי מגרמניה, שהתכשר בשבדיה, בהולנד ובבלגיה. עולים אחדים בעלי הון, מפליטי פולין וגרמניה, ישלימו את התמונה. עולים למיניהם נודמנו לפונדק אחד.

אמש יצאה הקבוצה הפולנית את שטוקהולם. אמש יצאנו וכל הלילה נסענו. נקבע, שמרת ויסמילר וקבוצת הנוער יצאו הערב. באמסטרדם ייפגשו. הנסיעה ברכבת השבדית — תענוג, לכל הדעות. התאים נקיים, מרווחים, מפוארים. אתה משלם חמישה כתרין נוספים ומקבל מקום בקרון-שינה הדור, הדומה למלון ממדרגה ראשונה: תאים חמים, מיטה נוחה, סדין ושמיכה נקיים, כר נקי, ליד כל

מיטה — עששית חשמל, המאפשרת לך לשכב ולקרוא. אכן, נוחים-נוחים חיים של בני צפון אלה! הרכבת דוהרת, השעות עוברות, משוחחים ומעלים זכרונות, אין חשק לישון. מתכנים תכניות וחולמים בהקיץ. מחליפים זה עם זה רשמים וחוויות מארץ השבדים היפה ומנסים לנחש, אימתי נגיע לארץ חלומותינו. לבסוף פורשים לתאים — משפחה-משפחה וקבוצה-קבוצה לתאה — ונרדמים.

עם שחר הקיצותי, התלבשתי ויצאתי למסדרון. את הנוף השבדי לראות הפצתי. פתחתי חלון. רוח בוקר רטובה קידמה פני. כמעט שאין לראות דבר. אפלולית מאפירה הליטה הכל. העולם ישן עדיין. הכל שותק. הרכבת חופות-חופות וגלגליה סואנים והומים נוגות-נוגות. הלילה גוסס והעולם הולך ומחוויר. גשם דק מטפטף. ערפל לבן הולך ומשתלט. כמעט שלא אראה דבר. יערות, שדות, אפרים. אך הערפלים יכסו הכל והגשם דולף ודולף. הקרון מתעורר. הבוקר ממשמש ובא. עם בוקר אנו מגיעים למאלמה, לעיר השבדית השלישית.

ציוני מאלמה עורכים לנו בבית הנתיבות קבלת פנים חמה ולבבית. אנו יושבים באולם המרווח של מסעדת בית הנתיבות ומשוחחים. נציגי חברת התעופה באים ומוסרים, כי האירונים ימריאו למרות הגשם הדק וכי נעבר קבוצות-קבוצות דרך קופנהגן לאמסטרדם. אוכלים דבר-מה, שותים קפה טוב ומחכים. הפסימיסטים שמים לתוך הקפה תרופה נגד מחלת-האוויר והאופטימיסטים רואים ונהנים. כעשרים נפש כבר הוסעו למגרש התעופה. סוף-סוף הגיע גם תורנו. הכניסונו לאוטובוס והסיעונו לשדה התעופה. בדיקת החפצים והתעודות לא ארכה. כעבור שעה קלה אנו יושבים כבר באוירון קטן וטסים. בגובה של כמה עשרות מטרים נטוס וטרם הספקנו להסתכל כדבעי במטוס אנו יורדים כבר לשדה התעופה של קופנהגן. עשרה רגעים טסנו. כאן עלינו לחכות לאוירון, שיסיענו אמסטרדמה.

השעה — עשר לפני הצהריים. נכנסים לאולם ההמתנה הגדול והמפואר ומחכים. שדה התעופה גדול והתנועה רבה בו. אוירונים באים ואוירונים יוצאים, אוירונים מכל המינים: קטנים, בינוניים, גדולים וגדולים מאוד. ילדי מאושר. חברים נזדמנו לו: ילד וילדה פיניים, המחכים גם הם עם אמם לאוירון שאיחר לבוא. הקטנים מתידדים חיש ומתחילים להשתעשע. ראש שמחתם — האוירונים, הבאים והמפליי-גים. ליד אחד הפתחים יעמדו ועיניהם הקטנות לא תשבענה: מטוסים קטנים, גדולים, אדומים, תכולים, אפורים. בני מדבר עברית וחבריו — פינית, אך הבן יבינו איש את אחיו. ילדים-פליטים נפגשו בשדה תעופה גדול, בתחנת גוד. שחק ישחקו וטייסים דניים יסתכלו בהם, כשעיניהם דומעות.

צהריים. מטוסים באים ומטוסים ממריאים ואנחנו מחכים. אוירוננו לא בא. הזמנו במזנון קפה ולחם ובזה יוצאים ידי חובת ארוחת צהריים. אחרי שאכלנו ושתינו חפצנו לשלם, אך בעל המזנון מסרב לקבל כסף: דני אלמוני, שנזדמן במקרה לשדה-התעופה וראה את קבוצתנו, כבר שילם הכל. אנו טוענים: היתכן? אך לשוא נטען, כי בעל המזנון מצהיר, שהחשבון סודר ושלא יקבל תשלום נוסף. ובינתיים הרגעים חולפים והמטוס איננו. יושבים ומחכים וההתרגוזת ואי-המנוחה תגדלנה מרגע לרגע.

שתיים. האירון איננו ומסתבר, כי לא יבוא עוד היום. הנהלת שדה התעופה מוסרת לנו, כי מטוסנו חונה באחד משדות-התעופה הדניים, אך אינו יכול להמריא, משום שהגשמים הפכו את שדה התעופה ההוא לבוץ. היות ואין לנו ויזות דניות, מציעה המשטרה, כי נשוב למאלמה ונחכה שם. לא! למאלמה לא נשוב! מפחדים אנו, כי נישאר תקועים שם, אם נשוב. מסבירים את הדבר לראש המשטרה והוא מסכים, כי נלון בקופנהגן. אך רחוק מגרש התעופה מהעיר ואין אנו יודעים, איך נגיע לקופנהגן. מנסים להתקשר טלפונית עם הנהלת הקהילה היהודית, אך אין מצליחים: מישוהו, בודאי אחד הפקידים של הקהילה, עונה, כי המזכיר עסוק מאוד ולא יוכל לגשת לטלפון, לדאבוננו הגדול... מתקשרים, איפוא, עם ההסתדרות הציונית ומקבלים תשובה, כי תיכף ומיד יבוא מישוהו לשדה התעופה. כמו-כן עלה בידינו להתקשר עם חברת התעופה, המארגנת את נסיעתנו, והיא מעמידה לרשותנו אוטובוס גדול.

נוסעים העירה. במידה שמתקרבים אליה, הולך ומתרבה מספר הנוסעים באופנים. הכל נוסעים: זקנים וצעירים, אנשים ונשים, פועלים ותלמידים. מחנות-מחנות של נוסעי אופנים לפנינו ומאחרינו. הגענו לקופנהגן. ציוני קופנהגן שמחים לקראתנו ובחיבה רבה יטפלו בנו. שמחים להיפגש עם היהודים ושאלות שונות ימטירו עלינו. בזכותם מצאנו חיש מלון טוב ויכולנו לנוח קצת. רק עתה מרגישים אנו, כמה עייפה אתנו הציפייה הממושכת במגרש התעופה.

עם ערב יצאתי לשוטט בבירת דניה. כאן חלף כבר החורף. לשלג אין זכר. האויר צונן עדיין במקצת, אך רענן הוא ונעים. הרחובות רחבים ויפים, הבתים גדולים ומפוארים, תרבות וציביליזציה נפגשו פה ונתמזגו. חלונות הראוה של החנויות ובתי המסחר מלאים כל טוב ומעידים על שפע עושר. המוני העוברים והשבים משוחחים מתוך שלווה שבשובע ועליצות שבמנוחת הנפש וחללה של הקריה רווה צחוק ופטפוט עליו ושאו מטיילים. המסעדות והבארים והמזנונים האבטומטיים מלאים מפה לפה והמונים מצטופפים ליד בתי הקולנוע, הקוראים ורומזים ומפתים במאות פנסים צבעוניים. הפנים מביעות שלוות השקט וחוסר דאגה ושביעת רצון והתלבשות מעידה על שובע ושפע. אין פרץ ואין צווחה. עיר גדולה זו, שמספר תושביה — כמיליון נפש, יושבת בטח ולא תירא דבר. ראיות תבקש? הנה אני מטייל ומטייל בה ועד כה לא ראיתי אף חייל אחד. נכסוף נכספתי לראות חייל דני. אני ממשיך לשוטט ולטייל. אך תאוותי לא נתמלאה. והלב מהרהר: בטחון אמת או הרדמה שבאשליה? אותם מחנות הצעירים המטיילים בחוצות, בחורים בריאים וחסונים אלה, שהם בלי ספק מומחים גדולים בכל ענפי האספורט, המוכנים הם להגן על ארץ יפה זו, הידעו להתגונן? ההוכנו לכך? התוכל מולדתם לציידם בכלים המתאימים לכך? הרהורים אלה מתרוצצים במוחי ואינם מרפים ממני, בשעה שאני מטייל בחוצות היפים של קופנהגן המעטירה. העיר יפה מאוד ורבים קסמיה. אולם אחרי שטוקהולם — הרושם איננו חזק ביותר. בלילה אנו נפגשים עם ציוני קופנהגן במסיבה צנועה וחמה. באו ציונים מכל המפלגות, באה גם קבוצת חלוצים. נאמו, כנהוג, נאומים לכבודנו, אך עלי להודות,

כי נאומי חברינו מקופנהגן היו פחות נבובים ופחות משעממים מהרגיל במקרים כאלה. דיברו בפשטות וחמימות וחרדה הורגשו בדבריהם. סיפרו, כי אפילו בדגיה, בדגיה החפשית והמתקדמת, נתקלים בזמן האחרון פה ושם בגילויים של אנטישמיות וכי חלקים מסוימים של הציבור הדגני מפחדים, שהשכן "הטוב" מתעתד להתנפל על דגיה. בכל זאת מאמינים הם, שגם המלחמה הזאת תפסח על דגיה ושקנדיגביה תהיה גם הפעם, כבימי המלחמה הקודמת, פינת שלום ומנוחה באירופה המשתוללת. סיפרו על עשרות אלפי יהודי דנמרק, שמצבם החמרי טוב למדי, על הפליטים, שמצאו מפלט להם בדגיה, ועל מאות החלוצים, המתכשרים ומתכוונים לעליה. מתוך כליון נפש ואהבה דיברו יוצאי פולין, שנקלעו צפונה והתערו שם, על יהדות מזרח אירופה ועל ארץ ישראל. געגועים ליהדות, לסביבה היהודית, לחיים יהודיים, לציון הנבנית — תססו בדבריהם. שעות אחדות בילינו בחברתם. מתוך ברכות הדדיות ולבביות רבה נפרדנו בשעה מאוחרת בלילה.

לילה. הקריה הולכת ונרדמת. האורות הולכים וכבים ודממה רבה משתלטת. רק חשמלית עוברת ביעף מזמן לזמן ופולחת את הדומיה ואת האפולית ההולכת ומשתררת ומכונית אשר איחרה תוקעת תקיעה מלנכולית. מי פילל אמש, כי גלון הלילה בקופנהגן? ומה נצפן לנו בחיק המחר? מתי נגיע למחוז חפצנו? חצות, יש לשכב לישון. אני מתפשט את בגדי ונוזכר בתפילה, שהתפלל ילדי הערב טרם עצם עיניו: "שאוירונינו לא יאחרו..." בחיי, כדאי שלא יאחרו.

14 במרס 1940

השכמתי קום וירדתי לרחוב. טיול קצר טיילתי בקריה הרחוצה למשעי ושבתי למלון. נכנסתי למסעדת המלון והזמנתי ארוחת בוקר. במסעדה — כמנין אנשים. כל אחד שקוע בעתונו, כשפניו מביעות דאגה ודכדוך ועצבת. מה קרה? אני נוטל עתונים אחדים, קורא בהם באמצי את כל ידיעותי הבלשניות ואת כל כשרונותי הבלשניים, נעזר במפות שבעתונים ובאינטואיציה — ומבין לבסוף הכל. בעתונות הבוקר נתפרסמו פרטי חוזה השלום שנחתם בין רוסיה ופינלנד. העתונות צועקת באותיות גדולות: "יאוש בהלסינקי!" אתה קורא וקורא ומסתכל במפות שבעתונים ובקלסתר פניהם של הדנים שבמסעדה ורואה ומבין: יאוש בקופנהגן! המסעדה הולכת ומתמלאת, אך מצב הרוחות אינו משתנה: כל עין אומרת יגון ודאגה וכל פנים מביעות התרגשות וכעס.

אוטובוס של חברת התעופה מביאנו לשדה התעופה. שוב יושבים ומחכים. השעה — עשר ואוירונו איננו. כמה מחברינו שבקופנהגן ליוונו לשדה התעופה והם יושבים כמונו באולם ההמתנה וידם לא תזוז מתוך ידינו. אחד מהם מספר לי, כי יאהב עד מאוד את שירתו של עומר כיאם הפרסי וכי שמע תורה מפי המלומד הדגני כריסטנסן, המומחה הגדול לשירת עומר. פרטים מענינים יספר על כריסטנסן ועל תרגום דגני של שירי עומר, שהוא מבטיח לשלוח לי לארץ ישראל. שמוע שמע על התרגום העברי של שירת עומר, שנעשה על ידי, ואדיר חפצו לקבל את הספר. אני מבטיח, כי אשלח לו את תרגומי מארץ ישראל בהזדמנות הראשונה.

עוד אנו משיחים בעומר ומטוסנו בא: מכונה הולנדית גדולה של החברה הידועה "ק.ל.מ.". צפור-ענק אדומה. נקה ינקוה, ממכונת-עוגל (ציסטרונה) דלק ישקוה, את מטעננו לתוכה יכניסו. לבסוף נצטווינו גם אנחנו לתפוס מקומות באוירון. אנו לוחצים את ידי מלווינו וכעבור רגעים מספר כבר אנו יושבים בתוך המטוס. צהרים. המנועים מתחילים לטרטר, המטוס זו ואחרי שנים-שלושה רגעים הוא ניתק מאדמת שדה התעופה וממריא. ליד האשנב אשב ובעדו אשקיף. מחזה נפלא תחזינה העינים: למטה, מתחתינו, משתרעת קופנהגן הגדולה ואני רואה מלמעלה את אלפי בתיה ואת רחובותיה הרבים. פנורמה נהדרת עשירת צבעים וגדושת יופי! החשמליות תדמינה לתולעים ארוכות-ארוכות וכמחנות נמלים יתרוצצו למטה המוני האנשים. ובהתנווד האוירון מתנוודת גם הקריה שלמטה ואתה רואה ומתפעם וכמעט שאינך יודע, מה בעצם מתנווד: המטוס או העיר. האוירון הולך ומתרומם. אנו טסים כבר בגובה של כמה מאות מטרים. האוירון מרווח ונוח והפלפול*, רוסי שנתגלגל להולנד, משתדל בכל כוחותיו להנעים נסיעתנו. הוא מספר לנו על מקרים שונים שקרוהו בשנות עבודתו באויריה. לפני חדשים אחדים, בראשית המלחמה, קרה מקרה משונה באוירון שטס מקופנהגן לאמסטרדם: כשטסו מעל לשטח גרמני, הומטרו עליהם יריות; המטוס לא ניזק והגיע בשלום לאמסטרדם, אך אחד הנוסעים, שישב ליד אחד האשנבים, לא ירד מהאוירון באמסטרדם גם לאחר שכל הנוסעים יצאוהו: נקב נמצא בשמשת האשנב וגוף קר ישב בכורסה. סיפור זה מעלה על פניהם של רוב הנוסעים הבעת דאגה. הפלפול מצטחק ומוסיף: "מאז החלטנו לא לטוס מעל לשטח גרמני ודרכנו נתארכה במאתים קילומטר".

טסים מעל לדניה. האוירון חדל להתנווד וטיסתו ישרה-ישרה. מלמעלה פרושים שמים תכולים-תכולים ומתחתינו משתרעת אדמת דניה היפה. אני רואה ישובים, דרכים, שדות, אנשים. התמונה משתנה חיש: ישובים נעלמים וישובים אחרים מופיעים. פתאום אני רואה, שהמטוס מסתובב ומתחיל לחזור לעבר קופנהגן. מה זאת? נשמע צלצול: הפלפול נקרא לתא הטייס והרדיוטלגרפיסטן. כעבור רגע הוא שב ומודיע, כי חוזרים לקופנהגן. סופת שלג איומה מתחוללת מעל לאדמת הולנד ולכן שודרה מאמסטרדם הפקודה לחזור לקופנהגן. הידיעה מעגימה אותנו. מתי סוף-סוף נגיע לאמסטרדם? הממשלה הצרפתית התנתה תנאי, כי עלינו לעבור את הגבול הבלגי-צרפתי בט"ו במארס. הנוכל למלא תנאי זה? ומה יהיה, אם חברינו יעברו, ואנו נישאר תקועים בקופנהגן? הרהורים אלה מסתערים עלינו ומציקים, מה מציקים! הפלפול מבטיחנו, כי לא נאחר את המועד וכי המטוס יחכה לנו בקופנהגן עד שיוטב מזג האויר בהולנד. אנו שומעים ונרגעים קמעא, פרט לשניים-שלושה אנשים, המפחדים תמיד והאוהבים לעורר בהלה, אלה טוענים: להדי"ם! יא דובים ולא יער! סופת השלג לא היתה ולא נבראה ורק משל היא! ההולנדים מסרבים לתת לנו מעבר. בקופנהגן יורידונו ושם נישאר תקועים... אני משתדל לא לשמוע תאניתם ופטפוטיהם ומצמיד פני לשמשת אשנבי. האוירון טס מעל

לקופנהגן, אך ירוד לא ירד. תאות הקנטור מתגברת בי. אני פונה אל הנבהלים - המבהילים ואומר להם: "אתם סבורים בודאי, כי לקופנהגן אנו טסים... אם כן, אינכם אלא טועים... אנו שבים ישר - למאלמה!" הם פוערים פיותיהם וכהלומי רעם ישבו, ללא ניד וללא זיע.

השעה - אחת אחרי הצהריים. אוירוננו יורד לשדה התעופה של מאלמה. כשעה טסנו. שני אוירונים גדולים של ק.ל.מ. כבר חונים בשדה התעופה ואוירוננו הוא השלישי. השנים, שהגיעו לפנינו, גם הם טסו לאמסטרדם והוחזרו למאלמה. קבוצת הנוער משבדיה ומרת ויסמילר טסו באוירון אחד ובשני - חלק אחר של הקבוצה הפולנית. נצטוונו לצאת מהאוירון והוכנסנו לאוטובוס, שעמד בירכתי מגרש התעופה. לא הורשינו לצאת מהאוטובוס, כי הפעם ללא ויזות שבדיות אנו שוהים במאלמה. מרת ויסמילר מתרוצצת בשדה התעופה ממשרד למשרד ולא תדע לזאת. היא מטלפנת לאמסטרדם ומשיגה הבטחה, כי יורשה לאוירונים להמריא עוד היום, אם יוטב מזג האויר. יושבים, איפוא, באוטובוס ומחכים. כולנו רעבים ונרגזים. רק בני נהנה הנאה רבה ולאשרו אין קץ. מציאה כשרה נודמנה לו במאלמה: תרגילי המראה של עשרות אוירונים קטנים וקטנטנים. בשורה ישרה יתקדמו ופתאום ימריאו. כעבור רגע - ירדו, יסתדרו שוב בשורה, יתקדמו שוב ושוב ימריאו. הוא מביט ומביט ופניו קורנות. וכשמופיע פתאום בשדה התעופה גם אוטוזירו - הילד מריע מאושר ומגיל.

בשתים מתקבלת מאמסטרדם הפקודה להמריא. בראשונה ממריאים שני האוירונים, שחזרו לפנינו. רבע אחרי שתיים זו גם מטוסנו. הפלפול מצטחק ואומר: "ההולנדים זהירים מאוד. הם סוברים, כי מוטב לאחר להגיע מאשר לא להגיע כלל". הטיסה נעימה עכשיו מאוד. האוירון עולה ועולה ללא כל תנודות. ניתנה האמת להיאמר, כי כולנו עייפים מאוד. אחדים מקיאים בלי הרף. אחרים יושבים - רובצים חיוורים ומיוגעים, כשעיניהם עצומות וכל גופם רועד. השאר - מצב רוחם טוב למרות העייפות הרבה והם נהנים מהטיסה המצוינת ומהמחזות הנהדרים המתגלים לעיניהם.

כבר אנו נמצאים בגובה של אלפיים וחמש מאות מטר ומעל לים הצפוני נטוס. ליד האשנב אשב, אביט ואביט והתפעלותי והשתוממותי תגדלנה מרגע לרגע. כל המחזות היפים שראיתים עד כה כאין וכאפס הם מול יופי זה. מול הוד זה שבימה. אנו טסים מעל לעננים. מלמעלה - יריעת שחקים תכולה ומזהרת, ומלמטה - ים עננים לבן-לבן. עדרים-עדרים ישוטו העננים במרחביה שאין תחומים לה. ענן ינגח ענן וענן על ענן יתרפק. יש שיצטופפו ביותר ויש שיתבדרו במקצת; בהתבדרם - אתה רואה מתחת לעננים את הים ויש שתגלה עינך אנית מלחמה גדולה, ובהצטופפם - יתעבו הערפילים שמתחתך ומעל לשימוץ עבים תטוס. לבנים - לבנים הם. יש שלמישור ידמו ויש שהרים-הרים יערמו. האוירון טס מעל לעבים, אך יש שפיסת עב תתרומם ותגע במטוס וכנפיו תחתל. אנו טסים וטסים וליים העננים אין תכלה ואין סוף. לאט-לאט יחלו. הנה יימינו והנה ישמאלו. ענן יבלע ענן וענן יקיא ענן, ענן לענן יחבק, וענן יתאבק עם ענן. יש שיתארכו ויש

שיתכווצו, יש שירומו ויש שישפלו. ושונים ומשונים הם: גדולים וקטנים, כבדים וקלים, דקים וארוכים — ארוכים כנחשים ועבים ורחבים ומסורבלים. אף רגע לא ינחו; ילבשו צורה ויפשטו צורה. הקטנים מתנפחים וגדלים והגדולים מתנדפים ומצטמצמים, הכבדים והרחבים נעשים דקים וקלים והקלים הולכים ומסתרבלים. אף רגע לא ינחו, בלי הרף ישנו מקום. התחתונים פורצים ועולים והעליונים נדחקים למטה. ואתה יושב ומביט ולבבך תפילה: לו יארך הדבר עוד שעות רבות רבות! מתחתיך — נשיאים וגשם ורוח וצינה, ומטוסך טובל בזהר שמש ובתכלת שחקים, ואתה יושב ליד החלון ומחזות אלוהים תחזה.

עשרים רגעים אחרי חמש. לפי חשבוני, כבר צריכים היינו להיות באמסטרדם. אני פונה אל הפלכול ושומע מפיו בשורה חדשה: שדה התעופה באמסטרדם מכוסה שלג וקרח והגלישה דורשת זהירות יתרה. אנו נמצאים כבר ליד חופי הולנד, אולם עוד חמישה אירונים אחריים מתקרבים לאמסטרדם. הנהלת שדה התעופה הודיעה, כי המטוסים ירדו לא ביחד, אלא אחד-אחד, וכי נקבע תור גלישה לפי כמות הדלק הנמצא בכל מטוס. אירוננו — במקום הששי, משום שלנו הכמות הגדולה ביותר של דלק. עלינו, אפוא, לחכות, עד שירדו חמשת המטוסים האחרים. "וכמה דלק לנו?" — אשאלהו. "לא הרבה. שעה וחצי—שעתיים נוכל להחזיק מעמד. לו היתה לנו כמות גדולה יותר, שוב היינו חוזרים למאלמה".

חמש וחצי. הפלפול אומר, כי אנו מסתובבים ליד חופי הולנד. בין שמים וים עננים תלויים אנחנו. בני שואל: "מה יהיה, כשייגמר הבנזין?" הוא מקשה והוא מתרץ: "האווירון יפול הימה ואנו ניאלץ לשחות". חמש וארבעים. הרדיוטלגרפיסטן קיבל ידיעה, כי שני אירונים כבר ירדו לשדה התעופה. הערב בא. העננים פושטים גוונם הלבן ולובשים כל מיני גוונים אחרים: בראשונה יאפירו ואחר כך ילכו וישחירו מרגע לרגע. השמים הולכים ומאפילים, הצינה הולכת וגוברת. עד כה עלה בידי להמס בהבל פי את שכבת הכפור של שמשות אשנבי, מעתה אני זקוק לאולר או למסרק וגרד אגרד את הכפור מעל האשנב. העננים משחירים ומצטופפים יותר ויותר. למחנה שחור-שחור ידמו עתה, למחנה גדול ואיום, המצטופף ומסתדר בטרם יסתער עלינו. שש שעות. כבר ירד המטוס השלישי. עלינו להסתובב עוד מעל לרצועת החוף ולחכות.

הנה נתקבלה ידיעה, שהאווירון הרביעי ירד. נראה, שקץ יסורינו קרוב. אך לעת עתה נסתובב ונסתובב. הערב הולך ומשתלט ביקום, כמות הדלק שבמטוסנו הולכת ופוחתת, ואנו טסים סחור-סחור ואיננו מתקרבים למחוז חפצנו. אף בחצי קילומטר. שש ועשרים! המטוס החמישי ירד. סוף-סוף הגיע גם תורנו! הטייס הדליק את הפנסים, שלפיהם מכירים הנוסעים, כי המטוס מתכוונן לגלוש. הפלפול מייעץ לנו, שנקשור עצמנו לכורסאות בחגורות, שכל כורסה צוידה בהן: הגלישה בשעת ערבים זו עתידה להיות קשה במקצת ועשירת נדנודים. המטוס יורד חישי-חיש: כמה רגעים טסנו בעבים, אך הנה נעוף כבר מעל לאדמת הולנד בגובה של כמה עשרות מטרים. השדות מכוסים שלג והסופה טרם שככה כליל. טסים מעל לכמה ישובים קטנים. טחנות הרוח מכריות ומודיעות, כי מעל הולנד אנחנו. והנה אנו

טסים כבר מעל לשדה התעופה של אמסטרדם. הראיות רעה מאוד. פנסים שהוצתו למטה בשדה התעופה, מתווים דרכו של המטוס. בשש שעות ושלושים וחמישה רגעים נעצרה המכונה בשדה התעופה של אמסטרדם. טיסתנו ארכה הפעם יותר מארבע שעות.

עייפנו עד מות. כל צעד עולה לנו ביסורים. טוב, שהפקידים ההולנדיים אינם מרבים בבדיקות. כעבור רגעים מספר אנו יושבים באוטובוס ונוסעים העירה. מרת ויסמילר ואחדים מעזריה ילוונו. ההולנדים מתיחסים אלינו בלבביות יתרה. הם מספרים על המצב בהולנד: המלחמה שיתקה את הספנות ההולנדית וסתמה מקורות פרנסה רבים. המצב הכלכלי של המדינה קשה מאוד. נוסף לכך יודעים בני הולנד, כי שכן "טוב" להם, שיתקיפם ביום מן הימים. "אנחנו מוכנים" — אומרים מלווינו ופניהם מרצינות מאוד ומעגימות.

אמסטרדם מקדמת פנינו ברבבות אורות, במבול אורים, שצבעי הקשת נפגשו בו. שמחתנו רבה, אך עייפותנו גדולה יותר. כל עצמותינו כואבות. סוף־סוף הגענו למלון. כואבים רעבים אנו מתנפלים על ארוחת הערב וטעמה בפינו כמעדני מלך. קרובים ומכרים, שהובילו טלפונית, באו לבקרנו. יושבים שעה קלה במסעדת בית המלון ומשוחחים על הא ועל דא. אחר כך אנו פורשים לחדרים, כשכולנו שבורים ורוצצים, והעיניים נעצמות למרות התאמצותנו להחזיקן פקוחות.

17 במרס 1940

כשהתעוררתי שלשום בשעת בוקר מוקדמת במלון באמסטרדם, היה לבבי מלא על כל גדותיו שמחה ואושר. מכיון שלאמסטרדם הגענו, יש לשער, כי נגיע בקרוב לחופי המולדת. מעתה אין אנו תלויים באירונים ובמוג אויר. ברכבת נסע מאמסטרדם למרסיל, ומשם — באניה. אני עושה חשבון קצר ומגיע לכלל דעה, שבעוד כעשרה ימים נהיה בארץ ישראל. בעוד עשרה ימים! ואולי גם קודם! שמחה ללא גבול משתלטת עלי. עייפותי חלפה כליל. שינה מתוקה ישנתי וכוחות החלפתי. רענן אני ושמח.

מיהרתי להתלבש וירדתי לרחוב. איזה שינוי, איזו תמורה! אמש שרר כאן חורף. הרחובות היו מכוסים כפור וקרח, סופת שלג השתוללה מעל לארץ, קר היה. ופתאום, בן לילה אחד, ברח החורף ואת מקומו ירש — האביב. השמים טהורים וחמה צעירה שולחת מעל קרנים חמות וטובות ורוח אביב מנשבת והקרח שברחו־בות נמס וריח פרחים באויר והקריה כולה טובלת בזוהר ובאביב. הבוקר מלא זיו ונגוהות ושמש. קרנים צעירות טובלות בשלוליות האביב שברחובות, הבתים קורנים מזיו אביב והחשמליות מצלצלות אביבית. בני אמסטרדם, שאמש ראיתם באדרות חורף כבדות וחמות, מתרוצצים בחוצות במלבושי אביב ונהנים מזיוו של בוקר. הולנדי אחד אמר לי, כשפניו מבהיקות מגיל: "עתה חלף סוף־סוף החורף... בעוד שלושה־ארבעה שבועות תדמה כל ארצנו לגן פורה..."

לכתחילה חשבתי, שנוכל לשהות יומיים באמסטרדם, ותכניות גדולות תיכנתי. קוויתי, כי אספיק במשך שני הימים הללו להתוודע לאמסטרדם רבתי, לירושלים

ההולנד. לבסוף נתברר, כי רק שעות ספורות נשעה בה, היות והשלטונות הצרפתיים עומדים על תביעתם, כי נעבור את גבול בלגיה—צרפת בחמישה עשר במארס. הצטערת מאוד על כך וניסיתי לנצל שעת בוקר זו לשם טיול חטוף בעיר. מובן, כי מעט הספקתי לראות. רק נתברר לי, שיש ויש מה לראות בעיר יפה, גדולה ועשירה זו וכי אפשר לאהוב את המקום ולהתגעגע אליו.

השעה — שמונה וחצי. יש לשוב למלון! שבת, אכלתי ארוחת בוקר, כתבתי גלויות אחדות לקרובים ולידידים. עשר שעות. אחד העוזרים של מרת ויסמילר בא ומצווה, כי נלך לבית הנתיבות. הלכנו. בבית הנתיבות הנהדר אנו מחכים. המחנה הולך ומתאסף. האנשים לנו בבתי מלון שונים והם באים עתה לתחנה קבוצות-קבוצות. רבה התנועה והשאון רב. סוף-סוף באה גם הקבוצה האחרונה. כעבור זמן-מה אנו יושבים כבר בקרונות של הרכבת המהירה, היוצאת לפאריס, ובצהרים בערך זוה הרכבת ואנו יוצאים את אמסטרדם.

נוסעים. אמסטרדם נעלמה חיש. אני יושב ליד החלון וזן עיני במראות הולנד ובזיוף של אביב. מה נפלא היום, מה רב הזוהר! הנה בא האביב לארץ השפלה. היום בא, בחמשה עשר במרס. אני פותח את חלון התא. רוח אביב נעימה, טובה ומרעננת פורצת לתוך תאנו ומלטפת פנינו. זכורים לנו עדיין יפה ימי הקור האימים שבזילנה ואנו מפקירים ברצון רב את גופותינו לחיבוקי הרוח החמה וללטיפותיה. מה טוב ומה נעים! היכיל הלב את מנת אשרו הגדושה? נוסעים! הולכים ומתקרבים לחוף האחרון, לחוף המולדת! כל שעה תקרבנו למחוז חפצנו, כל רגע יקצר את המרחק שבינינו ובין נוף חלומותינו. הבן לא אבין איך יכיל הלב את כל האושר הזה?!

מצב הרוח מרומם וחגיגי. מתלוצצים, מתפלפלים, מתרגשים. התאים מלאים המולה עליזה וסואנת: צוחקים, מפטטים, מעלים זכרונות, חולמים בהקיץ ובקול. הולכים מתא לתא, כאן חוטפים שיחה ושם מספרים הלצה. למשפחה אחת גדולה דמינו וכל אחד משתדל לעשות רצון חבריו ולהנעים נסיעתם. אתה שומע כל מיני שפות: פולנית, גרמנית, יהודית, וגם קצת עברית. הנוער אינו יודע עברית, משום שנוער הוא וטרם הספיק ללמוד, והשאר אינם יודעים, משום שהיו עסקנים ציוניים חרוצים ושעתם לא היתה פנויה לכך. הסדר — מופתי. מרת ויסמילר אירגנה את הנסיעה בכשרון רב ובמומחיות רבה. הכל היא זוכרת ועל הכל היא מפקחת. נערים אחדים מקבוצת הנוער עוזרים עמה. מקרון לקרון תתרוצץ ומתא לתא, בשלומו של כל אחד תתענין, שמו של כל אחד תזכור. הכל היא מסדרת: דרכיותינו בידיה, למטעננו היא דואגת, בתי מלון היא מכינה, צידה לדרך היא מספקת. טוב חלקנו ונעים גורלנו! ללא כל דאגות אנו נוסעים הפעם...

הרכבת דוהרת. ארץ השפלה היפה שופעת נהרה וגיל והיא מצטחקת אלינו בחיבה ובחסד. זה עתה נעלמה אמסטרדם והנה כבר הרלם והנה לידך, והנה האג, והנה רוטרדם. ערים פורחות, גדולות, יפות. מרכזים מדיניים ותרבותיים ומסחריים, משכנות אנשי רוח ומדע ואנשי מעשים ועמל וקברניטי עם ודבריו, עורקים עיקריים בגופה של הולנד. הרכבת נחפזת, הערים חומקות ונעלמות בטרם הספקת להציץ

בהן הצצה הטופה. הנה כבר הגענו לרוֹנְדֵל, עוד מעט ונהיה בבלגיה. ברוטרדם נצטרפה למחננו קבוצה אחרת של נוער יהודי מגרמניה. בשעת מעשה היו הת-פרצויות של שמחה ושאוֹן־נפגשים עליו מילא את כל חללו של בית הנתיבות הגדול. והנה כבר בבלגיה אנחנו! עברנו את גבול הולנד־בלגיה מבלי שידענו ומבלי שהרגשנו בכך. גדול־גדול כוחה של מרת ויסמילר! לא בדקו הפצינו ולא שאלו לדרכיותינו. היא סידרה הכל, על אחריתה אנו נוסעים. נוסעים אחרים, שמוזדור תיהם וניירותיהם נבדקו בדיקה חמורה, לטשו עיניהם וקינאו בנו. הדבר גורם לנו קורת רוח רבה: סוף־סוף זכינו — אחרי חדשי נדודים וטלטולים, — כי גם בנו יקנא מישהו! הנה אַנטְנֶרְפֶן. כאן קולט המחנה עוד קבוצה אחת, אחרונה, של נוער יהודי מגרמניה. גם "בעלי הון" אחדים מגרמניה נצטרפו אלינו בהולנד ובבלגיה. גדוד גדול היינו. בבריסל היכנו לנו חברים וידידים בבית הנתיבות. מה שמחו לראותנו, ומה שמחנו לראותם! לחיצות יד, ברכות, שאלות פחו ותשובות הטופות. וכבר זוה הרכבת וכבר נעלמת בריסל. עם חשכה מגיעים לגבול בלגיה־צרפת.

כשנעצרה הרכבת בתחנת הגבול הצרפתית, הרגיש מיד כל אחד, כי עברנו מארץ נייטרלית לארץ לוחמת. אירת מלחמה אפתנו מיד. התחנה — מואפלת. אמנם, האפלה לא־מלאה. בכל זאת רב ההבדל בין תחנת הגבול הבלגית המוארת ובין תחנת הגבול הצרפתית המואפלת האפלה חלקית. כאילו לעולם אחר עברנו. כמה פנסים מואפלים מתנדנדים ברות, אך אורם דל מאוד והתחנה שרויה באפלולית ומסכיב ניצב החושך כחומה גבוהה ועבה. השוטרים מצוויים, כי נרד מהקרונות ונוריד את כל מטעננו. כעבור שעה קלה כולנו עומדים באולם גדול ומרווח ומזוודותינו אתנו. בדיקת החפצים והדרכיות ארכה כשעתיים. גם כאן עמדה לנו זכותה של מרת ויסמילר ואלינו התיחסו אחרת משהתיחסו לנוסעים אחרים. בחיי, בהסח הדעת זכינו בנרגיליוס, שכל השערים נפתחים לפניו ושדרך ארצות וגבולות יעבירנו.

שבנו לקרונות. בקושי גדול מצאנו את תאינו ברכבת המואפלת. שעמדה בבית הנתיבות המואפל. כשמצאנום, נתברר, כי נתפסו בינתיים על־ידי נוסעים אחרים. הורדת המטען מהקרונות והחזרתו לקרונות גרמו אנדרלמוסיה נוראה. מסדרונות הקרונות מלאים מזוודות וחביות ושקים; הרוצה להיכנס אינו יכול להיכנס והרוצה לצאת אינו יכול לצאת. מתרוצצים בקרונות האפלים, נתקלים בשקים ובצרורות, נופלים וקמים ונופלים שוב, מקללים וצועקים ומתרגזים. חמומי המוח פותחים במריבות וממטירים איש על אחיו גידופים וחרפות. קרי המזג מתערבים בדבר ומתחילים להחזיר סדר לישנו. אחרי משא ומתן ממושך ורוב שידולים ופיוסים הכל מסתדר; כל אחד מקבל את המקום שהיה לו לפני הבדיקה והמסדרונות מתפנים, כי גם למטען נמצא שוב מקום בתאים. הסדר הוחזר והסער שכך.

הרכבת זוה. עוד גבול אחד עברנו בשלום. שוב נוסעים, אך מה שונה נסיעה לילית זו מהנסיעה ברכבת הלילה השבדית! עצבת איומה כובשת לבבך, צובטת ומוצצת ודורסת. אתה מתחיל פתאום להתגעגע לאור, לאלפי אורות, למבול אורות מסנוור ולחלונות פתוחים לרווחה ולמרחביה שאין תחומים לה ולשאון עליונים.

וישוב אתה בתא צר ומואפל, שצללים עגומים כבשוהו, והחלונות סגורים ואטומים ותריסיהם מורדים ובלחש תדבר, אם כי לא תדע, למה תנמיך קולך. הררי תוגה על לבך נערמו. השיחות נפסקות מאליהן. יושבים בתאים האפלולים ומנסים להתנמנם. הרכבת אצה וגלגליה הומים לילית ומלנכולית ותוגה ללא חוף כובשת הכל. הרגעים זוחלים בעצלתים ושעה — כנצה. עם חצות מופיע אחד העוזרים של מרת ויסמילר ומכריז: "מתקרבים לפאריס! להתלבש ולהיות מוכנים!" הרכבת מאיטה דהירתה וכעבור רבע שעה בפאריס אנחנו.

התחנה מואפלת האפלה חלקית ואור וחושך משמשים בה בערבוביה דמיונית. למטעננו וליתר הסיידורים דואגת מרת ויסמילר ואנו פטורים מכל הצרות הללו. עמוד נעמוד בבית הנתיבות האפלולי ונחכה בסבלנות, כי טרם הורשתה יציאתנו. עלינו לחכות עד שיצאו כל הנוסעים הרגילים. רק אז יגיע תורנו. וכשהגיע התור, כחולם הייתי. פאריס, פאריס! מה רבים היקר והגדולה תעשי לנו, מה רב הכבוד, בו קיבלת פנינו! לא פעם ולא פעמיים ראיתי מחזה כזה בראינוע, ב"יומן" של חברה זו או אחרת: בית נתיבות, אנשים מכובדים שבגדיהם הדורים וצילינדרים בראשיהם מחכים לרכבת העומדת לבוא. הרכבת באה, האורח היקר — מלך או מצביא או מיניסטר — יוצא מאחד הקרונות, תזמורת מנגנת, ברכות ותשואות — ומסביב: עשרות שוטרים, האוחזים איש ביד רעהו ומהווים חומה חיה החוצצת בין האורח המורם ומארחיו המכובדים ובין המוני פאריס, שבאו לראות במחזה. לא העזתי לחלום, שיבוא יום וגם פני יקדמו בפאריס בכבוד כזה. והנה ראה אראה במו עיני מה שלא פיללתי ולא שיערתי. אנו יוצאים מבית הנתיבות וגדודי שוטרים מסביב לנו. עשרות-עשרות שוטרים אוחזים איש ביד רעהו ומקימים חומה חיה מסביב לנו. לשני דברים נתכוונו: לבל ינסה מי מאתנו להתחמק ולבלות את השעות הספורות שנששהה בפאריס ללא השגחת שוטרים ולבל יוכלו ידידינו וקרובינו ומכרינו אשר חיכו לנו בבית הנתיבות לגשת אלינו ולדבר אתנו. איזה כבוד, איזו גדולה! נכון, תזמורת לא תנגן הפעם, אך איני כועס: השעה מאוחרת ואסור להפריע לישנים...

יצאנו מבית הנתיבות וברחובות הדוממים בצעד. תהלוכה משונה ומיוחדת במינה! נצטוונו להסדר שנים-שנים בשורה וככה אנו מהלכים בעיר הנמה. מחנה ארוך-ארוך. שוטרים לפנינו ומאחרינו שוטרים, שוטרים מימין ומשמאל. מה שוממה ואבלה העיר! הפנסים המוסוים מפיצים אור דל ועגום והרחובות עוטים יתמות ושכול. הזאת פאריס?! אני משער, כמה אורות דלקו כאן בשעת לילה כזאת בימים כתיקונם, כמה קולות עלו כאן, כמה אנשים נראו בחוצות. עתה — אפלולית ודממת מוות ושכול. משק כנפיה של המלחמה מורגש באוויר והצללים המצטופפים ברחו-בות צלליה הם. החזית שבמערב חזית "מתה" היא לעת עתה, אך כמה יארך עוד שקט זה? מה יהיה בעוד חודש, בעוד שבוע, בעוד יום? מלאך המוות השחין סכינו, שחיטה איומה ממשמשת ובאה. הנה הגענו למלון. השעה — שתיים. מרשים לנו לישון עד שש. עיפים ושבורים אנו שוכבים מיד ונרדמים מיד.

כשנתעוררתי אתמול עם בוקר בבית המלון הפאריסאי, היתה הקריה מנמנת

עדיין. חמש וחצי. למעלה משלוש שעות ישנתי. השמים מעוננים ואפלולית מליטה עדיין את בירתה של אירופה. ירדתי לאולם-ההמתנה שבקומת המלון התחתונה ומצאתי שם חברה קטנה, שישבה ועסקה בוויכוח גדול. אחדים מחברינו התפלמסו עם חברים פאריסאיים. הפאריסאיים באו לבקר את אנשי שלומנו — הערם הערימו והצליחו להתגנב לתוך המלון, ששוטרים שמרו עליו — ואנשי שלומנו שמחו לקראתם שמחה רבה. פתחו בברכות ובשיחות על הא ועל דא ועברו לויכוחים על ד' ועל משיחו. מעצמו מובן, שלא עצמו עין הלילה. ישבו והתפלמסו עד עלות עמוד השחר. נפעם אסתכל בהם: איזה כוח, איזו תאוה! וחישי אשוב אל חדרי, לבל אשמע ולבל אראה. בחיי, לא לוויכוחים אתגעגע כרגע, לא לוויכוחים... בשבע שעות באו שוטרים וציוונו לצאת מהמלון. בחוץ כבר חיכו לנו אוטובוסים. הוכנסנו לאוטובוסים והוסענו לבית הנתיבות, שממנו יוצאת הרכבת למרסיל. גם הפעם חילקו לנו כבוד רב: עשרות שוטרים סבבנו וליוונו. עוברים ושבים, שהשכימו קום, צופים בנו מתוך סקרנות והתענינות. הכרך הולך ומתעורר, הרחוק בות הרחוצים למשעי הולכים ומתמלאים אנשים, כשהגענו לבית הנתיבות, נתברר, כי הכל כבר הוכן על-ידי מרת ויסמילר ועוזריה. מספר מתאים של תאים הועמד לרשותנו בקרונות הרכבת המהירה היוצאת למרסיל ובתאים כבר מצאנו את כל מזוודותינו וחבילותינו. הארגון — מצויק, הסדר — מופתי. הרכבת זוה. יוצאים את פאריס. שלום, שלום, פאריס!

עם בוקר היו השמים מעוננים, עתה בהירים הם ושמש אביב יוצקת מעל פלגי אורה וחום. אחרי ששבתי מקרון המסעדה, בו הוגשה לנו ארוחת בוקר, אני עומד ליד אחד החלונות ושמחה משתלטת עלי: השדות מוריקים! השדות פורחים! ברבבות עינים ירוקות מסתכלת בי אדמת צרפת ואביבית תצטחק. ירק! ירק! כמה כמהתי לירק אביב זה בחדשי החורף הזועפים בארץ הצפון הקרה! הוריקו, הוריקו, שדות דשנים! יודע הלב, כי שדות רבים-רבים עתידים עוד מעט להאדים מדם, כי קרב איום עתיד להתלקח, אך לעת-עתה הוריקו, שדות חמודים, הוריקו! איכרים ואיכרות, העובדים בשדות, מסתכלים ברכבת הדוהרת וידיהם תגפנפה: שלום, שלום! שלום לכם, אנשי עמל, שלום רב!

הרכבת הולכת ומתמלאת נוסעים עד אפס מקום. כל התאים מלאים וגם במסדרונות מצטופפים אנשים רבים. אנשים ונשים וטף, חיילים וציבילים. צליליה המלודיים והענוגים של הלשון הצרפתית יורדים עליך כמנגינת קסמים. פרט לאותם הקרונות שאנו נוסעים בהם. כאן האוויר מלא צלילים... גרמניים. הנערים והנערות מגרמניה מדברים גרמנית, ודווקא בקול רם. הצרפתים נדהמים למשמע אֶזניהם: מי זה מוצא לנכון לדבר כאן בשעה זו גרמנית בקולי קולות? חיילים, השבים מהחזית, יעקמו חטמיהם ופניהם מביעות כעס, אך צעירינו אינם מתפעלים כל עיקר וממשיכים בשיחותיהם הגרמניות, המתנהלות בקול רם, ודווקא במסדרון ולא בתא.

השעות חולפות. כעשר שעות אנו נוסעים כבר. הערב בא. באחד התאים הקרוי בים יושבת קבוצת חיילים, השבים עתה מהחזית, ושרה שירים מלודיים-מתוקים.

הצלילים הענוגים כובשים את חלליו של כל הקרון ומשרים על כל הנוסעים תוגה עדינה וכמיהה מתוקה. זהב השקיעה מסתנן לתאים וצללי הערב מגיחים מהפינות. היום דועך, בא הלילה. מגיפים את התריסים. שוב יושבים בתא מואפל ומנמנמים. מקץ שעות אחדות מגיעים למרסיל. הפעם אין שוטרים. שעה קלה מחכים בבית הנתיבות ואחר כך נוסעים באוטובוסים לבתי מלון שונים, קבוצה-קבוצה לבית מלונה. הצות. שוטרים לא ילוונו, אך הוזהרנו, כי אסור לנו לצאת מהמלון.

18 במרס 1940

כלוא כלאונו בחדרי המלון הצרים והקודרים. מרסיל ההומיה קראה לנו באלפי קולות ולא יכולנו להישמע לה. רגזנו והתמרמרנו, אך לא הועלנו בכך כלום. היינו מצטופפים ליד שער המלון בסימטא צרה ומעוטת שמש וסוקרים שמאלה, לרחוב השואן והמתגעש. מישהו ניסה להתחמק ויצא לשוטט להנאתו ברחובות הסמוכים למלון, אך מיד טלפנו מהמשרה אל מנהל המלון: "פלוני אורחך, הנתון להשגחתך, משוטט ברחוב פלוני. נא להחזירנו ולהזהירנו, כי יש עין פקוחה וכי יש גבול לסבלנותנו". השגחה מעולה! כל מעשיך בספר נכתבים! עמדנו, איפוא, ליד המלון, כשנפשנו הומיה וחרונו עשן. כשפקעה סוף-סוף סבלנותנו, התחלנו מטלפנים אל מרת ויסמילר וצועקים חמס: "היתכן? שלושה ימים כלואים נהיה במלון? האם חבר מרצחים אנחנו?" והצעקות האלה הועילו. המשרה הודיעה, כי תשלח לנו אדם, שיכניסנו תחת כנפיו וישמש לנו מורה דרך ומשגיח, וכי נוכל להתהלך בעיר בהשגחתו ועל אחריותו.

הפקיד המקווה בא. יצאנו לראות את מרסיל. האפיטרופוס שלנו השתדל להראות לנו את כל שכיות החמדה שבעיר, אך אודה ולא אבוש, כי כל זה לא ענייני הפעם ביותר. דבר אחד לראות חפצתי. רציתי לראות ולשמוע ולדעת, איך היה העיר הצרפתית השניה בחודש השביעי של ההיאבקות האיתנה, העתידה לקבוע את גורלה של צרפת לתקופה ארוכה. רציתי לדעת, מה חושבים תושביה, איך מתכווננים הם לקראת הקרב האיום, מה מצב רוחם, האם מבינים הם את עוצם הסכנה ואת גורליות השעה, המוכנים הם לקרבנות ולסבל, הידעו ידוע, לשם מה יילחמו. השאלות האלה עינוני והטרידוני ותשובה להן חיפשתי ברחובות הקודחים והמוציפים שמש וגיל, בסימטאות הקודרות והלחות, במגרשים המלאים זיו אביב ושאוון המונים מתערבלים ומתרגשים. חיפשתי את התשובה בעיניהם של פועלים, הממהרים לעבודתם, בעיניהם של קצינים וחיללים, המטיילים ברחובות הסוערים או יושבים במסעדות ובבארים, בעיניהם של נשים לרוח יום אביב בחוצות תתהלכנה, כשהן מצטחקות ומצעדן רונן, ובעיני סוחרים ואומנים ופקידים. חיפשתי את התשובה בשעת טיולינו הרבים בעיר השמחה והצוהלת ונדמה לי, כי מצאתיה. שאנן הכרך ובניו שלווים. אל המלחמה מתיחסים כאן כאל דבר רחוק מאוד ואין מבינים, כי צרפת נלחמת על נפשה היא ולא למען הצ'כים והפולנים והיהודים. אמנם אתה רואה כתבות: "מקלט לחמשים נפש", "מקלט לששים נפש" וכדומה, ובלילות העיר מואפלת במקצת, אבל היחס לכל זה אינו רציני. אין מאמינים,

שיהיה צורך במקלטים. היים כשם שחיו לפני שנה ושנתיים: אותה קלות הראש, אותו חוסר הדאגה. אתמול היה יום א' והשאננות וקלות הדעת התבלטו במיוחד. באחד המגרשים הסתובבה סחרחרת ונוגנו מנגינות פזיזות וקלות והמונים יצאו במחולות. רקדו זקנים וצעירים, רקדו גברים ונשים, חיילים וציבילים רקדו. כנדהם עמדתי והרהרתי: בחודש המלחמה השביעי? בפרוס התקפת האביב? וחברי, שעמד על ידי, חזר עוד פעם על אמרתו, שפעמים אחדות כבר השמיעה באזני במרסיל: "צרפת תנוצח במלחמה הזאת".

עצוב התהלכתי בעיר הצהלת וכמעט שלא שמתי לב לתיאוריו ולסיפוריו של מורה הדרך. שמחתי התעופפה ונגוזה, נפשי הורעלה. ומרסיל הומיה ומצטחקת ומתעלסת. החשמליות עוברות ביעף, כשהן מלאות מפה לפה, וצלצולן עלו וכולן זהרים והמדרכות מלאות אנשים ונשים שבעים ושננים ועלזים. הממונה עלינו נעתר לבקשתן של הנשים שבחבורתנו והוא מוליכנו לחנויות היפות שבעיר. איזה שפע וכמה יופי! הסחורות יפות וטובות וזולות. הנשים פושטות עליהן כילק ומוציאות את פרוטותיהן האחרונות. גם בחנויות הכל כאשתקד וכלפני שנתיים. כאילו אין מלחמה וכאילו אין סכנה וכאילו אין עננים בשמיה של צרפת. אין כל סימן של משק מלחמה ואין כל מחשבה על העלול להתרחש. קלות ראש וחוסר יד תקיפה ומכוונת והשלכת יחב על מקרים וחסדי שמים. אחדים מחברינו נוטים לראות בזה גילוי של כוח ומרחיבים את הדיבור על ההבדל שבין המשטר הטוטליטרי טרי והמשטר הדימוקרטי, אך דבריהם אינם משכנעים. והחבר הצעיר, ששחורות יחזה, חוזר על פזמונו הקבוע: "צרפת תנוצח במלחמה הזאת".

שלוש פעמים ביום, בבוקר בצהרים ובערב, הובילונו למסעדה יהודית ושם אכלנו ארוחת בוקר, צהרים וערב. מי "גילה" את המסעדות הכשרה הזאת, המס-תרת ברחוב צדדי בחדר לפנים מחדר? מרת ויסמילר. היא הבינה, כי עליה לספק ליהודים, הנמצאים תחת השגחה, אוכל כשר ואחרי רוב חיפושים מצאה את המסעדה היהודית היחידה שבמרסיל ההומיה. אכן, הכל היא יודעת, מרת ויסמילר, והכל יכול תוכל! בעל המסעדה, יהודי ממזרח אירופה, שנקלע לחוף הים התיכון, קידם פנינו ב"שלום עליכם!" יהודי ובשמחה רבה. פניו המאירות תעדנה, כי לא רק לקראת הפדיון ישמח. בודד ישב בכרך הזר והבדידות מציקה לו. איך לא ישמח בהיפגשו עם אנשי שלומו, איך לא יפעם לבבו?!

עם ערב. שוב אנו מטיילים בעיר הסואנת. טיולנו האחרון במרסיל. מחר מפליגים מכאן. הערב חמים וטוב והמונים יצאו לטייל לרוח היום. אני מביט: איזה ערב-רב! צרפתים וכושים ומולטים. הנה כושי ולו אשה לבנה והנה צרפתי ואשתו מולטית. בליל עמים וגזעים. ושוב מתחיל היתוש לנקר במוח: היחזיקו מעמד? היוכלו אלה להתגבר על כוחותיו הרבים והמאורגנים למופת של התוקף? היצילו? הערב נעים וטוב והמונים ישוקו ברחובות והלב מתפלל: עורי, מרסיל, עורי ולבשי עזו! עורי ועוררי את רוח-המרסילייה!

19 במרס 1940

הבוקר הכניסונו לאוטובוסים והסיעונו לנמל. הפעם לא בדקו את הפצינו וכעבור רגעים אחדים כבר עמדנו על הרציף ליד אניתנו. את שם האניה טרם גילו לנו: הימים — ימי מלחמה ואפילו בים התיכון, שהיה עד כה איזור שקט, יש להיזהר. מעצמו יובן, שעל גבי האניה לא התנוסס הפעם שמה כבימים כתיקונם. למרות כל זה הכירו אחדים, כי עתידים אנו לסעת ב"פטריה": "מה טיב האניה הזאת?" — שאלנו. ענונו: "אניה שאבד עליה כלח. "ארגו" ישן ומלוכלך. לולא פרצה המל-חמה, לא היו מוסיפים להשתמש בה עוד. הנסיעה לא תהיה נוחה ביותר".

באחת עשרה התחילו להעלותנו לאניה. ניתנו לנו תאים במחלקה לתיירים, תאים טובים ונוחים למדי. אחרי שנסדרנו בתאינו עלינו למכסה. למטה, ליד האניה, על רציף החוף, מצוטופים גדודי חיילים, מחנה גדול-גדול, כאלפים איש. מתברר, שהחיילים האלה הם חברינו לנסיעה זו. הצבא ישוט לסוריה. מעלים את החיילים לאניה גדודים גדודים והאניה קולטת כולם. מעלים גם עשרות סוסים. מכניסים את הסוס למין תיבת עץ, המנוף אוחו בתיבה ומרימה, הסוס מפרפר רגע באויר וכעבור רגע הוא נמצא כבר למעלה, על המכסה התחתון. יש סוסים הנכנסים לתיבה בהנאה גלויה ויש סוסים, הסופגים מכות רצח, טרם יצליחו להכניסם. סוף-סוף הועלו גם אלה וגם אלה וכל המכסה התחתון מלא סוסים. הפחדנים שבחבורתנו מביטים ופניהם מחווירות. "היתכן? — טוען אחד — היתכן? הרי עומדים אנו להפליג באניה, שהיא, בעצם, בבחינת אנית מלחמה. תחת דגל צרפתי נשוט באניה מלאה חיילים! המבינים אתם את הסכנה שבדבר?" אומרים לו: "אין כרגע כל סכנה בים התיכון ושום דבר לא קרה עד כה באיזור הזה", אך הוא מתכעס ומתחיל צווח: "ומה אם לא קרה עד כה?? ואם יקרה דבר מחר?!" מישוה פונה אליו ומעיר: "לכבוד רב תזכה, אם תיספה באניה הראשונה שתוטבע בים התיכון... כל העתונים יכתבו עליך..." אנו פורצים בצחוק וחברנו החרד מסתלק, כשהוא רותת כולו מכעס. המסכן! עין לא יעצום באניה הזאת ונפשו לא תדע מנוחה במשך כל שעות הנסיעה... לבי, לבי לפחדנים הללו! מטיילים הם על המכסה ומשעה לשעה גדל פחדם: הנה נתקלו במכונת יריה והנה גילו תותח קטן וקל. אוי לעינים שכך רואות...

השעות חולפות. ארבע אחרי הצהרים. בעוד שעה קלה תפליג האניה. מרת ויסמילר, שטיפלה בנו כל הזמן והתרוצצה מתא לתא, תיאלץ עוד מעט לרדת מהאניה. מתאספים באחת הפינות, כדי להודות לה ולהיפרד ממנה. מישוה נואם נאום קצר ומפאר פעולתה. היא מתאדמת והבעת פניה תאמר: רק את חובתי עשיתי. מוצ'ליק וחנוניה, הנערים והנערות מגרמניה, פותחים ב"הורה" והיא מרקדת אתם. שרים לכבודה את ההמנון ההולנדי ואת ההמנון הצרפתי לכבוד הדגל, המת-נוסס מעל לאניה, ולכבוד אנשי הצבא. הצופים במחזה, ומסיימים ב"התקוה". עיניה מלאות דמעות ופניה — להבים. מישוה שואל אותה, מתי היא חושבת לבקר בארץ ישראל. היא עונה: "טרם הגיעה שעת... כל עוד לא הצלתי את כל ילדיכם

מגרמניה וכל עוד יש בעולם ילדים אומללים — לא תמה מלאכתי". עיניה דומעות וההתרגשות רבה.

בעוד רגעים אחדים נפליג. מרת ויסמילר ירדה מהאניה. היא עומדת למטה, על הרציף, ואיננה גורעת עין מקבוצות הנוער שלה. האניה זזה. אנו צועקים: "תחי מרת ויסמילר!" ומנפנפים לה בכובעינו ובמטפחותינו והיא עומדת על הרציף וידה לא תלא מנפנף. האניה הולכת ומתרחקת והיא, מרת ויסמילר, עומדת ומנפנפת. מטפחתה הלבנה המתנפנפת ללא ליאות קוראת לנו: שלום, שלום! מטפחותינו אנו תענינה: "שלום! להתראות!" ולבותינו הומים: "שלום, שלום לך, אשה יקרה!"

20 במרס 1940

אנו שטים במהירות רבה. לאן? לא נדע. יש אומרים, כי אלכסנדריה תהיה תחנתנו הראשונה ומשם תפליג אניתנו לחיפה, ויש אומרים, כי לבירות מועדות פנינו. רבה חובל ועוזרוי שותקים ואינם מגלים דבר. הכל — סוד. אתה שואל, למשל, מתי נראה את סטרומבולי, ומקבל תשובה, כי בימי מלחמה אין מוסרים שום ידיעות. "מתי נגיע לארץ־ישראל?" "לא נדע, אדוני, ולדאבוננו הרב לא נוכל להגיד דבר".

שטים. הים שקט והנסיעה — תענוג. מזג האוויר מצויץ. השמים תכולים והשמש מחממת. חממי, חממי, שמש! עצמותינו הקפואות עורגות לזהריך כלשיקוי מרפא, כללעד חיים. שוכבים בכסא־נוח על המכסה ומפקירים את הגוף לשמש הטובה, המפזרת קרניה ביד נדיבה, ולרוח הים הנעימה. בעוד ימים אחדים נגיע לחיפה. בעוד ימים אחדים! בכל זאת כדאי לחיות! בכל זאת יעניקו לנו החיים מזמן לזמן — גם רגעי אושר!

האניה מלאה שלא כרגיל ועד אפס מקום, פשוטו כמשמעו. כל פינה — מלאה. אפילו באכסדראות ובמסדרונות ישנים חיילים. מספר הנוסעים באניה גדול הפעם פי שלושה ממספר המקומות שבה. ובכל זאת נשוט מהר־מהר, יותר מהר מבימים כתיקונם. האניה נחפזת, למען תוכל לפרוק בהקדם את מטענה העיקרי: את הצבא. "פטריה" המסכנה! רק אחרי בלותה היתה לה עדנה. לנוסעים כה חשובים, למטען כה יקר זכתה הפעם! הנוסעים החשובים הם אלה, הנוסעים לבירות, והמטען היקר עומד ומונה במקומות שונים, כשהוא מכוסה שקים, ואנשי צבא שומרים עליו בשבע עינים. כשמתקרבים הילדים, שלא ינוחו אף רגע ובלי הרף יתרוצצו ממכסה למכסה ומפינה לפינה, למקום, שנמצא בו חלק מהמטען הזה, מתמלאים הקצינים אי־מנוחה ורוגז ומצווים לנוסעים הקטנים להסתלק. "פטריה", כמעט לאנית־מלחמה נהפכת!

האניה מלאה אנשי צבא ואנו, קומץ הציבילים, בטלים בששים. החיילים עושים רושם מצויץ: הבעת פניהם אינטליגנטית וערה, תלבשתם נקיה ונאה ותחמשתם — טובה. תגבורת נאה לצבאו של יוגאן! אנו מסתכלים בהם באהדה רבה ומנסים "לחטוף" שיחה, אתם, אך הקצינים אינם רואים את הדבר בעין יפה. בכל זאת עולה בידי אחדים מאתנו לקשור שיחה עם החיילים בפינה זו או אחרת. מסבירים

להם את הציונות ואת הטרגדיה היהודית ומספרים להם על מפעלנו בארץ־ישראל. הם מקשיבים בהתענינות רבה ונראה לנו, שבדרך כלל יבינו את הדבר. בדרך כלל, אך לא כולם! אחד מהם שואל, מתי אנו חושבים לשוב למקומות, בהם התגוררנו עד כה. כשהוא שומע, שלא נשוב שמה, פניו מעגימות ובעיניו נראות דמעות ונוגה ימלל: *c'est triste, c'est triste* (זה עגום, זה עגום).

שוכבים על המכסה העליון ונהנים מהשמש ומהים ומהמונחה וחולמים על הארץ, שאל חופיה נגיע בעוד כמה ימים. אוזים שבנס ניצלו מהדלקה הנוראה. מהר־מהר תשוט האניה. כל רגע יקרבונו אל החוף המקווה. מה טובה השמש! מה נעימה הרוח ומה נפלא הים! מהר־מהר נשוט. אליך, אמא־מולדת.

23 במרס 1940

שני ימים שקט הים והנסיעה היתה תענוג נפלא. תכלת מלמעלה ותכלת מלמטה, שמש בשחק ושמש בים, זהרים ורוח ומרגוע — היש עונג למעלה מזה? על כסאות שכתה, עיניך עצמת והזית וחלמת. רוח ים ענוגה ליטפה פניך ומשברים שרו לך שירים — היש אושר למעלה מזה? הים מנמנם, גלים חבקו גלים ונרדמו, אין זיו ואין גיע. האניה אצה, אך ללא כל נדנוד תתקדם, כאילו החליקה החלק על גבי מישור המים.

נפלאים היו הימים, אך הלילות עוד יותר נאדרו. האניה מואפלת האפלה גמורה ומוחלטת. כל הפנסים החיצוניים כובו וכל האורות הפנימיים הוסוו כדבעי. אין ניצוץ, אין שביב, אניה אפלה שטה על הגלים האפלולים. אך הרקיעים לא הוסוו ולא הואפלו. תאורתם מלאה ומקסימה. אלפי כוכבים מתנוצצים ביריעת השחקים האפלולית וסתר קסם שט במרומים ואורו הקפוא יכסיף את הגלים הנמים. אתה יושב על המכסה העליון ומפקיר את לבבך לקסמי הלילה. חלום מתעופף וחלום בא. מה טוב לחלום בלילה כזה, מה טוב!

שני ימים שקט הים ובשלישי — התחיל נוהם וסוער. בראשונה היה נהמו מתון וכבוש, אך לבסוף נתרחה ונתערבל ונהם באלפי פיות. האניה התחילה עולה ויורדת, מתנדנדת וחורקת, והנוסעים התחילו מקיאים ושכבו בתאייהם או התהלכו כשיכורים. השמים לא נתעננו והיו בהירים־בהירים כבימים הראשונים, השמש זרחה והיממה, בלילות רמזו אלפי כוכבים והירח טייל בערבת הרקיעים, אך הים סער וזעף וצרח. הנסיעה נעשתה פחות נעימה, אך עוד יותר יפה. איזו לילות! איזו לילות! המשברים המקציפים צורחים ומקפצים, הים מתנדנד ומתערבל, הירח והכוכבים מתנדנדים גם המה במצולה הרותחת והם נזרקים ממשבר למשבר. כי תרים עיניך השמימה — תראה רקיע פרוש כיריעת קטיפה זרועת כוכבים, שקמט אין בה, ולבנה עוטה הוד מלכות שטה מעדנות, וכי תוריד עיניך הימה — תראה נחשולים מתנצחים ומתאבקים וכוכבים מתרוצצים במצולה וסחר נבהל, המיטלטל מגל אל גל. והאניה יורדת ועולה ונאנקת וחורקת.

אנו שטים כבר ארבעה ימים וארבעה לילות. מראות נעלמים ומראות נגלים. מה נאה העולם ומה עשיר מראות הוא. עיני קרעתי לרווחה, אני מביט ומביט,

אני סופג מראות ואינני שבע. חופי הריבֵּרָה הצרפתית, חופי־איטליה ואיים קטנים וגדולים. יש שאנו שטים ליד החופים ממש ורואים את הנעשה בישובים, הזרועים לאורך החוף. ובעיקר הים! מדי אסתכל בו, אחר אראנו. תמיד חדש הוא, תמיד יפתיעני. שלל גוונים לו ושלל דמויות. ישקוט ויסער, יתקצף ויתפייס, יזהיר ויאפיל.

באחד הימים עם שחר התקרבונו לטרומבולי. היקום גם עדיין ואפולולית הליטה הכל מרחוק נגלה סלע כביר ואפל. סטרומבולי! אנו מתקרבים לאי. היקום הולך ומחוויר. כבר רואים את נזר העשן שמעל להר־הגעש. ופתאום — אש! להבה פרצה מלוע ההר, דלקה רגע בראש ההר והאדימתו — וככתה. הקדים הולך ומוריד, השמים והים — מכחילים. והנה שוב — אש! שוב פרצה להבה מבטן ההר, שוב יקדה רגע ושוב ככתה. המחזה היה נשגב ונהדר. הסתכלתי בהר העשן ולא גרעתי עיני ממנו עד שנעלם.

השמש גולשת מערבה, הערב קרב ובא. זהב דמדומים נשפך על גלי הים הסוערים. האניה יורדת ועולה וכל קרביה נאנקים. "ארגז" ישן־נושן, שברי כלי! לאן נווט, לא נדע. לפי חשבוננו, נגיע מחר לאיזה נמל, אך לא נדע, אם לאלכסנדר דריה נגיע או לחיפה או לבירות. מחר — פורים, איפה נחוג חגנו? הים סוער מאוד. המשברים עונדים קצף, נוהמים בזעף ובזעם, מתרוממים ומתנפלים על אניתנו. קשה לשבת על המכסה. קר לך והרוח מכבדת אותך מזמן לזמן בסילוני מים. הנוסעים הסתתרו בתאיהם והמכסה שומם. לו רק לא יכבדונו עתה בתמרון אזעקה! פעמים נערכו כבר תמרונים אזעקה באניה, בפעם השניה — כשהים סער ביותר והאניה חרקה ביותר ונוסעים רבים חשבו, כי סכנת אמת צפויה לאניה, והצטופפו נבהלים ליד סירות ההצלה הגורי איזורי הצלה וחורים כסיד... החמה נגעה בפני הים והתחילה טובעת חיש. עבים עוטי ארגמן חשים לעזרתה, בכל כוחותיהם למשותה ינסו, דם ותולע ירוו משברים. האניה אצה־חשה, בכל כוחותיה זחותר לחוף. לאיזה חוף?

24 במרס 1940

אמש התחלנו משערים, כי מתקרבים לא לאלכסנדריה ולא לבירות, אלא לחיפה. מישוהו קיבל ידיעה זאת מאחד הקצינים והיא נמסרה מפה לפה. כעבור זמן־מה מצאה לה השערה זו סעד חדש: מישוהו ראה במזונן של המחלקה הראשונה מודעה, כי הנוסעים לחיפה מתבקשים לסדר חשבונותיהם. המודעה היתה מכוונת לתריסר האנגלים, שגם הם נסעו באניה ושפניהם היו מועדות לאחד מנמלי המזרח הקרוב. ובכן לחיפה שטים. לחיפה!

רבה־החובל הרשה לנו להתכנס באולם האוכל של המחלקה הראשונה לשם קריאת "המגילה". כל המחנה בא. פרט לאלה המעטים, שמחלת הים מציקה להם מאוד והם שוכבים בתאיהם. האניה תנדנדנו יפה־יפה. מי שאינו נאחז בכסאו נופל. ישבתי והקשבתי לדברי המגילה וזכרונות רבים ניעורו בלב. הפנסים המואפלים זרעו אור אפולולית־תכלכל והאניה התנדנדה ונעה כשיכורה וקריאת המגילה היתה

מונוטונית וקרה וצרמה את האוזן ולא הרעידה את הלב ובנפש נייערוו בתי מדרש שבילדות הרחוקה, בתי מדרש מלאים מפה לפה ומוצפים אורה וגיל, וקריאת המגילה של אבא ז"ל, הקריאה הרוויה חום ויקוד ודמע וגיל, הגיחה מתהומות נשיה והתדפקה על פתחי הלב.

אחר כך נתעטפתי באדרת חמה, עליתי למכסה ושכבתי בכסא־נוח. הלילה היה נורא ונפלא, הגלים נהמו כחיות טרף וזעמם הלך וגבר מרגע לרגע. כאילו הרתיחם מי־פלאי והסעיר חמתם בלי הרף, בלי הרף. איומות צרחו והתנפלו על האניה עוטי־קצף ושוחרי טרף. האניה המסכנה אימצה שארית כוחותיה, חפזה־דהרה והתאמצה להגיע לחוף בהקדם, טולטה מנחשול אל נחשול ועלתה וירדה חליפות, נאקה ונשמה כבידות כריאה חולה. נורא היה הלילה, אך גם נהדר היה. השחק העלה אלפי אורים גדולים וקטנים, שנעו ונדו במצולה המתקצפת ומנפצת גל אל גל וכוכב אל כוכב. סהר מלא ועוטה הוד והדר טייל ברקיע כמושל יחיד וכמלך הלילה ורמה לים גשר־קסם מכסיף ומרטט. איזה לילה, איזה לילה!

שכבתי נים ולא נים תיר ולא תיר, שכבתי והזיתי וחלמתי. הרהרתי: בעוד שעות אחדות אגיע לחוף המולדת, בעוד שעות אחדות יתם נודי. הגם התרחש. ניצלתי מהדלקה, עברתי גבולים, הלכתי ברגל, היטלטלתי בעגלות, נסעתי ברכבת, טסתי באוירון, שטתי באניה — והגעתי למחוז חפצי. החלום הפך מציאות. לפני חדשיים לעגו "הריאליסטים", כשהתחלנו לדבר על נסיעה לארץ ישראל דרך סקנדינביה, ארצות השפלה וצרפת. לעגו והתלוצצו והתקלסו בנו: "דרך הציר הצפוני הם רוצים לנסוע! דרך הציר הצפוני!" ואנחנו — העזנו ונסענו והגענו. בעוד שעות אחדות... בעוד שעות אחדות... במה זכינו? במה זכינו, כי דווקא אנחנו נהיה האודים המוצלים מאש הדלקה הגדולה, שהחריבה את משכנות יעקב?! במה?! הים סער ולבי קדח והלילה קסם וחשף יפעתו. עם חצות נרדמתי. כשפקחתי הבוקר את עיני, היה הים שקט־שקט והאניה שטה אט־אט וחיפה הצטחקה ורמזה מרחוק. ירדתי לתא, עוררתי את אשתי ואת בני, העליתים למכסה ואמרתי להם: הנה הארץ!

מתוך: בנציון בגשלום, 'בסער ביום סופה' — פרקי פולין' (מסדה, תש"ד)